

T.C.
GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

SOSYAL HİZMET YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

**ENGELLİ BİREYLERİN EĞİTİM HAYATINDA (İLKÖĞRETİM I. KADEME)
KARŞILAŞTIĞI ZORLUKLARA İLİŞKİN AİLE GÖRÜŞLERİNİN
İNCELENMESİ: AĞRI İL MERKEZİ ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS

Muharrem ÖZDEMİR

AĞUSTOS-2022
GÜMÜŞHANE

**T.C.
GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

SOSYAL HİZMET YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

**ENGELLİ BİREYLERİN EĞİTİM HAYATINDA (İLKÖĞRETİM I.KADEME)
KARŞILAŞTIĞI ZORLUKLARA İLİŞKİN AİLE GÖRÜŞLERİNİN
İNCELENMESİ: AĞRI İL MERKEZİ ÖRNEĞİ**

**EXAMINATION OF FAMILY OPINIONS REGARDING THE DIFFICULTIES
THAT DISABLED INDIVIDUALS FACE IN EDUCATIONAL LIFE (PRIMARY
EDUCATION I. STAGE): CASE OF AĞRI PROVINCIAL CENTER**

YÜKSEK LİSANS

Muharrem ÖZDEMİR

**AĞUSTOS-2022
GÜMÜŞHANE**

T.C.

**GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

SOSYAL HİZMET YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

**ENGELLİ BİREYLERİN EĞİTİM HAYATINDA (İLKÖĞRETİM I.KADEME)
KARŞILAŞTIĞI ZORLUKLARA İLİŞKİN AİLE GÖRÜŞLERİNİN
İNCELENMESİ: AĞRI İL MERKEZİ ÖRNEĞİ**

**EXAMINATION OF FAMILY OPINIONS REGARDING THE DIFFICULTIES
THAT DISABLED INDIVIDUALS FACE IN EDUCATIONAL LIFE (PRIMARY
EDUCATION I. STAGE): CASE OF AĞRI PROVINCIAL CENTER**

YÜKSEK LİSANS

Muharrem ÖZDEMİR

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi ERKAN DİKİCİ

AĞUSTOS-2022

GÜMÜŞHANE

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI

Yüksek Lisans Tezi olarak hazırlamış olduğum “**Engelli Bireylerin Eğitim Hayatında (İlköğretim I. Kademe) Karşılaştığı Zorluklara İlişkin Aile Görüşlerinin İncelenmesi: Ağrı İl Merkezi Örneği** ” isimli bu tezimin, tamamen kendi çalışmam olduğunu, her alıntıya kaynak gösterdiğimi, alıntı yaptığım tüm çalışmaları kaynakçada belirttiğimi ve Gümüşhane Üniversitesi’nin lisanslı kullanıcısı olduğu intihal yazılım programı ile Lisansüstü Eğitim Enstitüsü’nün belirlediği kısıtlara uygun olarak raporladığımı taahhüt ederim. Tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Gümüşhane Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü arşivinde saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği’nin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

16/08/2022

.....
Muharrem ÖZDEMİR

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın gerçekleştirilmesinde, değerli bilgilerini benimle paylaşan, kendisine ne zaman danışsam bana kıymetli zamanını ayırıp sabırla ve büyük bir ilgiyle bana faydalı olabilmek için elinden gelenden fazlasını sunan, her sorun yaşadığımda yanına çekinmeden gidebildiğim, eksiklerimi tamamlamak için sabır ve samimiyetle bana destek olan ,güler yüzünü ve içtenliğini benden esirgemeyen ve gelecekteki mesleki hayatımda da bana verdiği değerli bilgilerden faydalanacağımı düşündüğüm kıymetli danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Erkan DİKİCİ'ye teşekkürü bir borç biliyor ve şükranlarımı sunuyorum. Mülakatların gerçekleştirilmesi sürecinde öğrencilerin ve ailelerin seçiminde bana destek olan Özel Güven Tatlı Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi, Özel İlk Adım Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi, Özel Arya Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi ve Ağrı Özel Eğitim Uygulama Merkezi (OÇEM) çalışanlarına ve idarecilerine çok teşekkür ederim.

Son olarak teşekkürlerin az kalacağı, çalışma süresince beni sabırla destekleyen uygun çalışma ortamını sağlamak için elinden geleni yapan, bütün mülakat sürecinde ve düzenlediğimiz ev ziyaretlerinde bana eşlik eden ve bu süreci kolaylaştıran sevgili eşim Ruşen ÖZDEMİR'e ve bu süreçte kendileriyle birlikte geçireceğimiz oyun ve ders zamanlarından fedakârlık yapan sevgili çocuklarıma sonsuz teşekkürler.

Muharrem ÖZDEMİR
GÜMÜŞHANE – 2022

ÖZET

Bu araştırmanın amacı ilköğretim çağındaki engelli çocukların eğitim hayatında yaşadıkları sorunların ortaya konulmasıdır. Araştırma nitel araştırma deseninde tasarlanmış olup, araştırmacı tarafından 11 sorudan oluşan açık uçlu görüşme formları oluşturularak gerçekleştirilmiştir. Ağrı il merkezinde ikamet etmekte olan katılımcı bireyler seçilirken mümkün olduğu kadar farklı toplumsal kesimlerden ve farklı ekonomik gelir seviyesine sahip kişilere ulaşılmaya çalışılmıştır. Böylelikle aynı soruna sahip ailelerin mevcut durum karşısında nasıl tepkiler verdiği tespit edilmeye çalışılmıştır. Mülakatlar 2021 yılı Mayıs ve Haziran aylarında gerçekleştirilmiştir. Elde edilen veriler belirlenen tema ile birlikte alt temalar ve kodlamalar yapılarak içerik analizi yöntemi uygulanarak analiz edilmiştir. Analiz sonuçlarında engelli çocukların eğitim hayatında gerek fiziksel olarak gerekse de psikolojik açıdan birçok zorluk yaşadığı görülmektedir. Bununla birlikte engelli bireylerin sosyal, ekonomik ve eğitim bağlamında da zorluklarla karşılaştıkları görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ağrı, Eğitim, Engelli, Engellilik, Sosyal hizmet,

SUMMARY

The aim of this research is to reveal the problems experienced by the disabled children in the primary school age in their education life. The research was designed in a qualitative research design and was conducted by the researcher by creating open-ended interview forms consisting of 11 questions. While choosing the participant individuals residing in the city center of Ağrı, it was tried to reach people from different social segments and with different economic income levels as much as possible. Thus, it was tried to determine how families with the same problem reacted to the current situation. Interviews were held in May and June 2021. The obtained data were analyzed by applying the content analysis method by making sub-themes and coding together with the determined theme. In the results of the analysis, it is seen that the children with disabilities experience many difficulties both physically and psychologically in their education life. However, it is seen that disabled people also face difficulties in the context of social, economic and education.

Keywords: Ağrı, Education, Disabled, Disability, Social work.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	III
BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI	IV
TEŞEKKÜR	V
ÖZET	VI
SUMMARY	VII
İÇİNDEKİLER	VIII
TABLolar DİZİNİ	XI
EKLER DİZİNİ	XI
1. GİRİŞ	1
2. ENGELLİLİK	3
2.1. Engelliliğin Tanımı	3
2.2. Engellilik Ölçütleri	4
2.2.1. İşlevler ve Yetiyitimi	5
2.2.2. Bağlamsal Etmenler	5
2.3. Engelli Bireylerin Eğitimi	6
2.3.1. Kapsayıcı Eğitim	6
2.3.2. Bütünleştirme Eğitimi	9
2.3.3. Kaynaştırma Eğitimi	9
2.3.4. Hak Temelli Yaklaşım	13
2.3.5. Eğitim Hakkı	14
2.3.6. Fırsat Eşitliği ve Eğitimde Fırsat Eşitliği	14
2.3.7. Erişilebilirlik	15
3. ENGELLİ BİREYLERİN YAŞADIKLARI SORUNLAR	16
3.1. Bakıma İhtiyacı Olan Engellinin Sorunları ve İhtiyaçları	16
3.1.1. Barınma Sorunu	16
3.1.2. Eğitim Sorunu	17
3.1.3. Ekonomik Sorunlar	18
3.1.4. Sosyal Dışlanma	20
3.1.5. Mimari Sorun ve Ulaşım Sorunu	22
3.2. Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Ailelerin Sorunları	23
3.2.1. Engelliliğe Uyum Süreci Sorunu	25
3.2.1.1. Şok Aşaması	25

3.2.1.2. İnkâr Aşaması	25
3.2.1.3. Öfke ve İçerleme Aşaması.....	26
3.2.1.4. Uzlaşma Pazarlık Aşaması.....	26
3.2.1.5. Kabul Aşaması	27
3.2.2. Dışsal Psiko-Sosyal Destek	27
3.2.3. Ekonomik Sorunlar	28
3.2.4. Eşler ve Kardeşler Arası Sorunlar	28
3.2.5. Damgalanma Sorunu	29
3.2.6. Dışlanma Sorunu.....	30
3.2.7. Engelli Çocuğun Arkadaşları ve Komşularla İlişkiler Sorunu	30
3.2.8.Engelli Kullanımına Uygun Olmayan Binalar, Ulaşım araçları ve Mekânlar Sorunu	31
3.2.9. Gelecek Endişesi Sorunu: ‘Biz Ölürssek Ona Ne Olur? Ona Kim Bakar?’	31
4. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ	32
4.1. Çalışmanın Yöntemi.....	32
4.2. Çalışmanın Amacı.....	32
4.3. Katılımcı Grubu	32
4.4. Veri Toplama Araçları	32
4.5. Verilerin Analizi	33
5. ARAŞTIRMANIN BULGULARI VE YORUMLANMASI	34
5.1. Engelli Aileleri/Yakınları ile Görüşme	34
5.2. Kategori 1: Engellilik Durumu ile İlgili Engelli Aile/Yakınlarından Alınan Bilgiler	35
5.3. Kategori 2: Sağlık Hizmetleri Gereksinimleriyle İlgili Engelli Ailelerinin Görüşleri.....	35
5.4. Kategori 3: Engel Durumunun Eğitim Yaşamına Etkisiyle İlgili Aile Görüşleri...	36
5.5. Kategori 4: Engel Durumunun Arkadaşlık İlişkilerine Etkisi Konusunda Aile Görüşleri	38
5.6. Kategori 5: Engel Durumunun Meydana Getirdiği Problemlerle İlgili Aile Görüşleri	39
5.7. Kategori 6: Eğitim Kurumlarının İhtiyaçlara Verdiği Yanıtlarla İlgili Aile Görüşleri	40
5.8. Kategori 7: Engellilere Yönelik Sağlık Hizmetleriyle İlgili Aile Görüşleri.....	41
5.9. Kategori 8: Engelli Çocukların Gereksinimleriyle İlgili Aile Görüşleri.....	42
5.10. Kategori 9: Engelli Çocuklara Bakış Açısıyla İlgili Aile Görüşleri	43

5.11. Kategori 10: Devlet Hizmetleriyle İlgili Aile Görüşleri	44
5.12. Kategori 11: Engelli Çocukların Yaşam Alanıyla İlgili Aile Görüşleri.....	45
6. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	47
KAYNAKÇA	51
EKLER.....	55
ETİK KURUL KARARI.....	56
ÖZGEÇMİŞ.....	60

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1. İlköğretim çağındaki engelli çocukların eğitim yaşamında karşılaştıkları.....	34

EKLER DİZİNİ

Ek 1. Mülakat Soruları.....	55

1. GİRİŞ

Engellilik, sosyal bir gerçeklik olarak hayatımızda yer almaktadır. Engelli olmak, bireyin fiziksel olarak gündelik hayatını yaşarken bir takım eksiklikler sonucunda ortaya çıkan engel durumu olarak ifade edilebilir Sağlık açısından tanımlandığında, engellilik faktörünü yalnızca biyolojik bir eksiklik şeklinde yorumlarken, sosyal bir yapı olarak tanımlandığında engellilik faktörü kişilerin bireysel niteliklerini görmezden gelip sosyal şartların oluşturduğu bozukluk şeklinde yorumlanabilir (Armstrong ve Barton, 2008). Engellilik kavramı gerek tıbbi açıdan gerekse sosyal açıdan her toplumun yaşadığı bir gerçekliktir. Her ülke üzerinden engellilik durumu incelenecek olsa, farklı engellilik türleri içerisinde insanların mutlaka var olduğu görülecektir. Bu gerçeklik, her ülkenin kendi içerisinde, sahip olduğu toplumsal ve kültürel yapı bağlamında engellilere yönelik bir takım değerler inşa ederken, engelli bireylerin sağlıklı insanlar gibi birçok hak ve özgürlüğe sahip olduğunu göstermektedir.

Yapılan bir çok engelli tanımlarından birisi olan İngiliz Virgin Adalarının'da engelliği şöyle tanımlandığı belirtilmiştir: Bireyin gündelik hayatında gerçekleştirdiği etkinlikleri, yani kısaca yapıp ettiklerini engelleyen veya sınır getiren, altı aydan fazla zaman görülen sağlık sorunudur. Engellilik, doğumda meydana gelen ya da sonrasında oluşan bir rahatsızlık veya kazayla kişinin kendi yapması gerekmekte olan fiziksel veya zihinsel faaliyetlerin yerine getirilememesi ve kısıtlanması şeklinde dile getirilir. Bu yaşantılar sonrasında yürüyebilme, görebilme, işitebilme veya konuşabilme gibi faaliyetlerde engellerin oluşmasıdır (Akçamete vd., 2012).

Engelliliğin oluşması için birinci unsur, bireyin yeti kaybından etkilenmesidir. Yeti kaybı kavramına daha geniş bir açıdan baktığımızda, bireyde zedelenme ya da sapma durumunun oluşması gerektiği söylenebilmektedir. Bu zedelenme ve sapma durumunun bireyin yaşantısına etki etmesi ve onu sınırlandırması durumu yeti kaybı olarak kabul edilmektedir. Yeti kaybının türü, derecesi, önlenebilir-önlenemez oluşu, geçici-kalıcı oluşu vb. özellikler durumdan duruma, kişiden kişiye farklılık göstermektedir. Örneğin; bireyin iş kazası sonucu bacaklarının amputasyonu zedelenme, bireyin bacaklarının amputasyonu sonucu yürüme eyleminin kısıtlanması ve tekerlekli

sandalye kullanması gerekliliği yeti kaybı olarak ifade edilmiştir (Ereş ve Canaslan, 2017).

Birleşmiş Milletler'in Genel Kurulu'nda belirlenmiş olan Standart Kurallarda ülkelerin, engelli bireyleri bir bütün olarak kabul edilmesi gerektiğine dikkat çekilmiştir. Buna göre engelli bireyler, diğer sağlıklı bireylerle aynı haklara sahip olacak şekilde temel hak ve özgürlükten faydalanabileceklerdir. Özellikle dikkat çekilen eğitim konusu bağlamında, engelli bireylerin en alt kademeden en üst kademeye kadar eğitim-öğretim faaliyetlerine katılabilmesine önem verilmiştir. Her ülkenin milli eğitim sistemi içerisinde engelli bireylerin eğitimleri için düzenlemeler yapılmasının önemine değinilmiştir. Ayrıca engellilerin eğitime yönelik eğitim verecek eğitimci kadrosunun özel olarak yetiştirilmesine yönelik politikalar geliştirilmesi gerektiğinin de altı çizilmiştir. Eğitim sistemi içerisinde, eğitim müfredatlarının da engelli bireylere yönelik olarak yeniden şekillenmesine yer verilmiştir. Eğitim sisteminde engellilerin eğitime yönelik planlamalar, bir taraftan engellilik türlerine göre, diğer taraftan ise engellilik düzeylerine göre göz önünde bulundurulmalıdır (Burcu, 2011: 4). Nitekim bütün bu planlamalar dahilinde ailelere düşecek görev, rol ve sorumluluklar da işaret edilmiştir. Çünkü engelli bireylerin yaşadıkları zorluklar, aynı zamanda aileleri tarafından yaşanan zorluklar olarak da kabul edilmelidir.

Türkiye'de ve başka birçok ülkede eğitim sistemi öncelikli olarak engeli bulunmayan kişilere göre planlanıp uygulamaya sokulmaktadır. Sistem bu yönde olduğu için engelli bireyler önce dışarıda kalmakta sonrasında ise bu bireyleri sürece katmak için pek çok program geliştirme faaliyeti ile uğraşmaktadır. Engelli vatandaşlar eğitim programlarının içine adapte edilemeyip programın dışında kaldığından dolayı bu durum pek çok problemi doğurmaktadır. Engellilerin yeterli eğitim alamaması, toplumla kucaklaşmasının önünde önemli bir sorun olarak yer almaktadır (Erçetin ve Arifoğlu, 2016: 53).

2. ENGELLİLİK

2.1. Engelliliğin Tanımı

TDK Sözlüğüne göre engellik kavramı, engeli olan, vücudunda eksik veya kusuru bulunan kişi şeklinde yapılmıştır (TDK, 2005). Engellilik ile alakalı yapılmış çalışmalarda bireyin birçok türde engellilik sahibi olabileceği, yaşamış olduğu hastalık sebebiyle de engelli olarak tanımlanabileceği görülmektedir (Aslan ve Şeker, 2011).

9 Aralık 1975 tarihinde BM Genel Kurulu'nda kabul edilen ve 13 maddeden oluşan 3447 Sayılı Sakat Kişilerin Hakları Beyannamesi'nin ilk maddesinde "Normal bir bireyin kişisel veya sosyal hayatında kendi başına yapması gerekmekte olan faaliyetleri, fiziksel veya zihinsel kabiliyetlerindeki kalıtsal veya sonradan gerçekleşen herhangi bir eksiklik sonucu gerçekleştiremeyen bireyler" engelli olarak tanımlanır (BÖİB, 2004).

1983 senesinde, Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) onayladığı "159 Sayılı Özürlülerin Mesleki Rehabilitasyon ve İstihdamı Sözleşmesi"nin 1. bölümünde olan tanımlamaya göre, "engelli" kavramı, uygun bir iş temini, işe kalımı ve işinde ileriye gitmesi hususundaki beklentileri, kabul edilmiş fiziksel veya zihinsel bir özür sonrasında, önemli ölçüde azalmış olan bir kişiyi tanımlamaktadır (İnan vd., 2013).

Türkiye'de 2005 senesinde kabul gören 5378 sayılı "Özürlüler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun'da engelli; doğumdan bu yana veya sonrasında ortaya çıkan bir sebeple ruhsal, zihinsel, fiziksel ve sosyal becerilerini farklı derecede kaybolması sebebiyle, topluma adapte olma ve gündelik ihtiyaçlarını karşılama güçlüğü bulunan ve korunabilme, bakımını sağlama, rehabilite olma, danışmanlık ve destek faaliyetlerine ihtiyaç duymakta olan birey şeklinde ifade edilmektedir (İnan vd., 2013).

Engelli ve sakat sözcükleri farklı anlamları taşısa bile, toplumlar tarafınca aynı anlamı barındırıyor gibi kullanılmaktadır. Oysa "sakat" kavramı vücudun hasta ya da noksan bir organ bulundurma durumunu (yani fizyo anatomik bir hali) ve vücudun bir organından eksik kalma halini dile getirirken, "engelli" kelimesi, gündelik yaşantılarda temel (eğitim, ulaşım, erişim gibi) tasarılar planlanırken bütün insanların ihtiyaçlarına dikkat edilmemesi sonucunda sakat bireylerin mağduriyet yaşamasını ifade etmektedir. Farklı bir anlatımla, bütün bireylerin kolay bir şekilde yararlanacağı hak unsurlarından (toplu taşıma, eğitim alma, kamu binaları/hizmetlerinden fayda sağlama) faydalanması

koşulunda sakatlık kavramının söz konusu değil, engellenmenin söz konusu olduğundan dolayı “engelli” kelimesi var olmuştur (Gökbay vd., 2011).

Bir bireyin bir ya da birden çok önemli yaşam faaliyetlerini büyük oranda engelleyen zihinsel veya fiziksel bozukluklara sahip olan kişi engelli sayılır. Engelli bireyin gündelik hayatını sağlıklı bir birey gibi yaşayamaması, faaliyetlerinde bir takım aksaklıkların ve engellerin ortaya çıkmasının nedeni olarak görülebilir. Bu aksaklık ve engeller ile ilgili olarak engelli bir bireyin kendi bakımını gerçekleştirememesi, yürüyememesi, işitme ve görme yetisini sağlayamaması, düşünme ve öğrenmeye yönelik zihinsel faaliyetleri gerçekleştirememesi, diğer bireylerle iletişim kuramaması gibi örnekler verilebilir. Bunun dışında, disleksi (Okuma ve sözcükleri anlama kabiliyetsizliği) sonucunda okuma yetiniz büyük ölçüde sınırlanmışsa da engelli olarak görülürsünüz (Gökbay vd., 2011).

Engelli Amerikalılar Yasası, engelli olarak kabul görmüş kişileri ya da kategorileri üç başlıkta sunmaktadır. Bu başlıklar:

- Bir ya da daha çok ana yaşamsal faaliyetleri büyük ölçüde engelleyen zihinsel ya da fiziksel bozuklukları barındıran bireyler,
- Bu çeşit bozukluk kaydı olan bireyler,
- Bu çeşit bozukluk sahibi olduğu varsayılan bireyler.

2.2. Engellilik Ölçütleri

Engelliler ile alakalı veri tabanı sağlamak ve engellilerin yasal haklarını kullanmaları adına özürlülük ölçütleri gerekmektedir. Bu amaç ile türlü sınıflandırma sistemleri geliştirilmiştir. Dünya Sağlık Örgütü ilk kez 1980 yılında çok kapsamlı bir sınıflandırma sistemi meydana getirmiş, sonrasında bu sistemi geliştirmeye başlamışlardır. 2001 senesinde Dünya Sağlık Örgütü tarafınca yayınlanmış “İşlevsellik, Yetiitimi ve Sağlığın Uluslararası Sınıflandırılması” (ICF) bu hedefe yönelik bütüncül özelliğe sahip, biyo-psikososyal özellikte sınıflandırma sistemi olmuştur. ICF, araştırma ve istatistiksel çalışmalar için veya klinik çalışmalarda bir araç şeklinde kullanılmaktadır. ICF verileri iki ayrı bölüme ayırır. İlk bölümde işlevler ve yetiitimini, ikinci bölümdeyse bağlamsal etkenleri ele alır. ICF’deki ana unsurlara altta yer verilmiştir.

2.2.1. İşlevler ve Yetiştirimi

- Kişinin sağlık bakımından durumu ICD-10 yöntemi kullanılarak kodlanan hastalıklar, bozukluklar, yaralanmalar, travmalar, yaşlanma ve genetik yatkınlıklar gibi durumları ele alır.
- Vücut işlevi ve yapısı konusunda oluşan başlık, vücudun sergilediği fizyolojik ve psikolojik işlevleri, vücudun anatomik yapısı ve kısımlarını ele alır.
- Faaliyet, bir misyonun ya da eylemin kişi tarafından gerçekleştirilmesidir.
- Katılım toplumsal yaşama adapte olabilme derecesi olarak görülmektedir (İnan vd., 2013).

2.2.2. Bağlamsal Etmenler

- Çevresel etmenler başlığı ile kişilerin yaşadığı ve yaşayacakları fiziksel, sosyal ve davranışsal çevreyi dile getirir.
- Kişisel etmenler kişinin yaşamının, yaşam şeklinin ve sağlığının bir parçası olmamış nitelikleri kapsamaktadır. Bu unsurlar yaş, cinsiyet, diğer sağlık durumları, alışkanlıklar, başa çıkma yöntemleri, vb. olabilmektedir. Neticede ICF kişinin sağlık ya da sağlık ile alakalı bölümler çerçevesinde tanımlamaktadır (İnan vd., 2013).

ICF'nin kullanımı konusunda Türkiye ile DSÖ arasında 2004 yılında bir protokol anlaşması yapılmıştır. Temmuz 2006'da yayınlanmış olan, Özürlülük Ölçütü, Sınıflandırması ve Özürlülere Verilecek Sağlık Kurulu Raporları Hakkında Yönetmelik'te engelli bireylerle ilgili gruplandırma çalışmasında ICF'nin esas alındığını belirtmektedir (İnan vd., 2013). Temel epidemiyolojik bilgilere dayanmakta olan sağlık gereksinimlerinin değerlendirilmesi yöntemleri, özellikle ölüm ile sonuçlanmamış kronik rahatsızlıklar ve engelli olmak ile alakalı sağlık gereksinimlerini saptamak için yetersiz kalmıştır. Bu tür pozisyonlarda hastalık sebebiyle oluşan işgücü kaybına da dikkat eden değerlendirme metodu olan “hastalık yükü” kullanılmalıdır. Hastalık yükü ile ilgili yapılan çalışmalarda kullanılmakta olan bir ölçüt de “Sakatlığa Uyarlanmış Yaşam Yılı” ölçütü olarak bilinmektedir (DALYs: Disability Adjusted Life Years). DALYs hesabında, bireyin ölmesi ya da sakat kalması durumuyla yaşam yılı kayıplarını dikkate almaktadır (İnan vd., 2013). Kaliteye Ayarlı Yaşam Yılı ölçütü (QALYs: Quality Adjusted Life Years) yaşamın kalite düzeyini zaman faktörüyle ölçmekte olan sağlık ölçütü olarak kabul edilmektedir. QALYs'in ana hipotezi, bir yılda geçen tam iyi olma durumunun benzer sürede yaşanan acılarla dolu veya yatağa bağımlı olarak geçirilen yaşantıdan daha değerli olduğunu dile getirmektedir. QALYs ölçütünün son

yıllarda sağlık ile alakalı eylemlerin maliyet faydalılığı bakımından değerlendirilmesi için standartlaştırılmış bir ölçüt şeklinde kullanılmaya başlanmıştır (İnan vd., 2013).

2.3. Engelli Bireylerin Eğitimi

MEB bünyesinde hazırlanıp yayınlanmış olan raporlarda, herhangi bir engeli olan çocukların yaş grupları olan akranları ile aynı ortam içerisinde eğitim hakkında faydalanması “kaynaştırma eğitimi” şeklinde tanımlanmıştır. Son zamanlarda “bütünleştirme” kavramının, “kaynaştırma” kavramıyla beraber, aynı anlamda kullanıldığı görülmektedir. Burada MEB’in asıl hedefi, kapsayıcı bir eğitim modelidir. Fakat MEB tarafından bu kavramların sahip oldukları anlamlar ve arasındaki farklılık konusunda net bir açıklama yapılamamıştır. Eğitim hakkı, her bireyin sahip olması gereken temel hak ve özgürlükler içerisinde vazgeçilemez ve devredilemez temel hak ve özgürlüklerden birisidir. Ülkemizde bu durum ile ilgili birçok çalışma yapılsa da, sosyal politikalar geliştirilse de, kavramların içerisi net bir şekilde doldurulamamaktadır. Arzu edilen, tüm çocukları kapsayan bir eğitim politikası ve sisteminin inşa edilmesidir. Bu nedenle kapsayıcı eğitim, bütünleştirme eğitimi ve kaynaştırma eğitimi kavramlarını doğru ve net bir şekilde tanımlamak gerekmektedir.

2.3.1. Kapsayıcı Eğitim

Kapsayıcı eğitim modeli, UNESCO oluşumundaki Herkes İçin Eğitim Hareketi (EducationforAll-EFA) tarafınca bütün insanları kapsayan bir eğitim planlamasının kritik noktası şeklinde yorumlanmaktadır (ERG, 2016a). Herkes için Eğitim hareketi (EFA); bütün dünyada uygulanmakta olan bir proje olup çocuk, genç ve yetişkin bireylerin verilecek eğitimlerden yarar sağlamasını hedefler. 1990 senesinde UNESCO tarafınca yönetilmekte olan, Tayland toprakları üzerinde gerçekleştirilmiş olan Dünya Konferansı’nda “Herkes için Eğitim” faaliyetleri gerçekleştirilmeye başlanmış ve eğitim unsurunun insani bir hak olduğu vurgusu yapılmış ayrıca tüm insanlar adına eğitime yönelik bir takım hedefler koyulmuştur. 2000 senesinde Senegal ülkesinin Dakar şehrinde, 164 ayrı ülkenin temsilcileri, bölgesel grupların temsilcileri, uluslararası kuruluşlar, sivil toplum örgütlerinin katılması ile Dünya Eğitim Forumu düzenlenmiştir. Dünya Eğitim Forumu’nda, 1990 senesinde başlayan “Herkes için Eğitim” faaliyeti genel bir değerlendirmeye sokulmuş ve eğitim alanında aranan düzeye gelinmediği sonucu alınmıştır. Herkes için Eğitim faaliyetinin hedefleri ışığında katılan devletler, uluslararası kuruluşlar ve sivil toplum örgütleri, 2000 senesinden bu yana iş birliğine devam ederek çalışmaya devam etmiştir (Erçetin ve Arifoğlu, 2016). UNESCO’nun

stratejilerine göre kapsayıcı eğitim; öğrenci çeşitliliklerine pozitif reaksiyonlar gösteren ve bireysel çeşitliliği sorun olarak görmeyip, öğrenmeyi zenginleştirmekte olan imkanlar şeklinde yorumlayan dinamik bir yaklaşım olarak kabul etmektedir (UNESCO, 2005).

Kapsayıcı eğitim modeli, eğitim-öğretimin gerçekleştiği kurumların ve süreçlerin dil, inanç, cinsiyet, etnisite, sosyo-ekonomik durum gibi birtakım özellikler ya da şartlardan bağımsız şekilde bütün çocukların gereksinimlerine yanıt verecek şekilde düzenlenmesini planlayan bir süreç/model olarak tanımlanmıştır. Eğitim-öğretim kurumlarında kişilerin nitelikleriyle, koşullarıyla ilgili önyargı ile negatif tavırlardan oluşabilecek dışlanma ve ayrımcılık eylemlerini engellemek, kapsayıcı eğitim faaliyetlerinin asıl hedefi şeklinde yorumlanmaktadır. Ayrıca, tüm bireylerin ayırım görmeden, kaliteli eğitimden yararlanması için gerekli kriterlerin sağlanması ve gereken tedbirlerin alınması, kapsayıcı eğitimin asıl amacıdır (ERG, 2016b). Katılımın ve öğrenme eyleminin önüne konulan engelleri kaldırıp tüm bireyler için eğitime destek veren kapsayıcı eğitim sürecinde asıl amaç, bütün bireylerin eşit katılımını sağlamak ve bütün bireylere eşit bir ortam yaratmaktır (Sandkull, 2005). Herkes için eğitim düşüncesinin yaşama endekslenmesinin hedeflendiği, bu hedefle eğitim stratejilerinin yapılandırıldığı, bütün çocukların içinde bulunduğu şartlara ve gereksinimlere dikkat sağlandığı, ailelerin bu sürece dahil edildiği, öğrenci merkezli ve bireysel ayrılıkları benimsemiş bir bakışı temsil etmesi gerekmektedir (Baykara ve Baykara, 2009).

Kapsayıcı eğitim modelinin net bir şekilde ifade edilip açıklanabilmesi için dört anahtar durumdan söz edilmektedir. Bunlardan ilki, kapsayıcı eğitim modelinin bir süreç olduğudur. İkincisi, zorlukların tarif edilmesi ve ortadan kaldırılabilmesi ile alakalıdır. Üçüncüsü, bu modelin tüm öğrencilerin katılımı ve başarısı ile ilgilenmesidir. Sonuncusu ise, yaşadıkları başarısızlık nedeniyle ötekileştirilen risk altındaki çocukların da kapsayıcı eğitim modeline dahil edilmesidir (UNESCO, 2005).

Kapsayıcı eğitim modeli, bireylerin sahip oldukları ihtiyaçları karşılayacak, eğitime yönelik kaliteyi arttıracak ve eğitim sistemini geliştirmeye yönelik bir rehber ve ilkeler bütünü şeklinde kabul görmekle beraber, her bireyin temel hakkı sayılan eğitimle ilgili bütün politikalar ve stratejilere rehberlik edecek bütünleşmiş bir prensip olarak tanımlanmalıdır (Çağlar, 2012). Kapsayıcı eğitimle alakalı ulusal stratejilerin, destek sistemlerinin, uygun müfredat ve değerlendirmelerin oluşturulması, kapsayıcılık unsurunun gelişimine destek olmaktadır (UNESCO, 2005).

Nitelikli ve kapsayıcı bir eğitimin asıl ilkesi okul içerisinde ve dışarısında ailelerin sürece katılacağı bir planlamayı sağlamaktır. Çünkü ailelerle okullar arasında pozitif bir

bağın oluşması, engeli bulunan öğrencilerin davranışlarını ve eğitim sürecinde yaşayacakları başarılarına etki etmektedir. Ailelerin okul ile iş birliği sağlamasının ilk basamağında; tatmin olacakları saygı ve güven unsurlarının oluşması ve kendilerini rahat ifade edecekleri bir ortamın yaratılması üzerinden geçmektedir (UNICEF, 2014: 8).

Kapsayıcı eğitim modelini benimsemiş bir eğitim kurumunda, güçlükleri ve farklılıkları aşarak, bütün öğrencilerin birlikte öğrenmesi hedeflenmektedir. Dolayısı ile kapsayıcı eğitimi benimsemiş bir okulun bütün öğrencilerin gereksinimlerini karşılaması ve farklılıklara hazır bir şekilde öğrenme ortamlarının güçlendirilmesi zorunludur. Hedef, engelli olan veya engelli olmayan ya da özel ihtiyaçları olan veya olmayan bütün öğrencilerin gereken desteği görerek etkin bir şekilde öğrenim almalarını sağlamaktır (WinterveO'Raw, 2010: 25). Kapsayıcı eğitim modelinin ilkelerini benimsemekte olan eğitim kurumları hem birbirinden farklı öğrenim türlerini hem de öğrencilerin öğrenme hızına dikkat ederek ve bütün çocuklar için nitelikli eğitim sunarak; müfredatı uygun şekilde oluşturma, yapılacak düzenlemelere önem verme, öğretim stratejilerini belirleme, kaynak kullanımlarını arttırma ve diğer kurumlar ile yapılacak ortak çalışmalarla öğrencilerin her türde gereksinimlerinin farkına varmalı ve bu gereksinimleri karşılamalıdır (Peters, 2004).

Kapsayıcı eğitim ortamı; bütün öğrenciler adına çeşitli öğrenme imkanları yaratmakta ve program, öğretme yöntemleri, ölçme ve değerlendirme gibi hususlarda öğrenciyi merkez alan bir yaklaşımla daha çok ilgi görmüştür. Engeli bulunan öğrencilerin yaşlılarıyla aynı okulu paylaşıp eğitim görmeleri, ayrımcılık unsurunun önüne geçilmesine katkı vermesiyle beraber, daha ekonomiktir (Akçamete vd., 2012).

Eğitim alanında kapsayıcılık formülüne destek veren en önemli unsurlar; öğretmenler, aileler, okul otoritesi ve müfredat tasarlayan bireylerdir (UNESCO, 2005).

Kapsayıcı eğitim kuramında başarı sağlamanın formülü; öğretmenler, öğrenciler ve aileler başta olmak üzere eğitim alanının bütün paydaşları tarafından benimsenmesiyle sağlanır. Bilgilendirme ve farkındalık yaratma çabalarının başarıya ulaşması için eğitim haklarının güvence altına alınması bütün paydaşların iş birliğinden yararlanarak bir yol haritası çizilmesi gerekir (ERG, 2016b). Devamlı katılımın kritik rol oynadığı kapsayıcı eğitimin başarısı, zorlukları saptamada ve zorlukları aşmada, bireylerin birbirleri ile iş birliği yapmaya istekli olmasıyla alakalıdır. Kilit paydaşlar, tam katılım sağlamadıklarında ya da kapsayıcı eğitim modelini sahiplenmediği durumlarda bir sorunla karşılaşıldığında sorunu halletmek için faaliyete geçme motivasyonuna ket vurmaktadır (Stubbs, 2008: 76).

Kapsayıcılık unsurunun gerçekleşmesi için; okulda bulunan bütün bölgelerde mimari erişimi zora koyan fiziksel zorlukların, öğretme ve sınav sisteminde oluşan engellerin ve farkındalık yaratılmamasından dolayı tutumlarla ilgili engellerin aşılması şarttır (Purive Abraham, 2004: 27).

Kapsayıcı eğitim sisteminin başarıya ulaşması için ülkede gereken yasaları çıkartmak için kararlı davranması, belirlenen hedeflere göre politikalar izlemesi, ulusal bir faaliyet planlarken aynı zamanda uygulama için altyapının ve kapasitenin geliştirilmesi, gerek duyulmakta olan finansörü uzun vadeli olarak sağlayabilmesidir. Engeli bulunan öğrencilerin yaşlılarıyla eşit şartlarda eğitim almasını garanti etmek adına eğitim için belirlenmiş bütçenin önemi büyüktür (DSÖ, 2011).

2.3.2. Bütünleştirme Eğitimi

Bütünleştirme eğitim modeli, öğrencilerin sahip oldukları bireysel farklılıklar göz önünde bulundurulmadan, her bir öğrencinin gerek sosyo-kültürel açıdan, gerekse eğitim açısından, gündelik yaşam faaliyetlerinden ve hayatın kendilerine sundukları imkanlardan eşit şekilde faydalanmasını öngören bir eğitim modeli olarak tanımlanmaktadır. Belirtilmiş olan her durumda ayrıntılı bir planlama yapmayı şart koşan bütünleştirmenin kaliteli bir şekilde işleyişini sürdürmesi için okul, bina ve çevre düzenlemesinin (derslik, koridor, laboratuvar, atölye, merdiven, tuvalet, yatakhane, bahçe vb.) kolay erişebilir olmasıyla ilgili kriterlere uyması, eğitim-öğretim faaliyetleri esnasında sınıf içi etkinliklere ve öğretime ilişkin düzenlemeler gerçekleştirilmesi gerekir (MEB, 2013: 26-28).

2.3.3. Kaynaştırma Eğitimi

Dünya üzerindeki bütün kişileri ilgilendirmekte olan insan hakları ve eşitlik olguları, engeli bulunan kişilerin de eğitim alması ve eğitimin kalitesinden yararlanmaları açısından önem taşımakta ve ülkelerdeki eğitim politikalarında engeli bulunan kişilerin gelecek yaşantılarına ilişkin hedefleri kapsamalıdır. Engellilerin eğitim alması hususunda konuşulmakta olan olgulardan biri ise kaynaştırma eğitimidir. “Bütün çocuklar okul için değerlidir” düşüncesinden yola çıkılıp eğitime erişimde eşit fırsatlar yaratmak için faaliyet göstermektedir (Ereş ve Canaslan, 2017).

Kaynaştırma eğitim modeli, özel eğitime ihtiyaç duyan bireylerin gerek ruhsal, fiziksel ve sosyal gelişimine gerekse akademik gelişimine destek vermesi, eğitim-öğretim ortamları ile programlarının geliştirilmesi neticesinde okul ortamında eğitim-öğretim sürecine katılım sağlanması biçiminde dile getirilmektedir. Öğrenme

süreçlerinin içerisinde yer alan bütün öğrencilerin gereksinimlerini kapsayan bir yaklaşım olarak bilinen kaynaştırma eğitiminde; destek vermenin, savunuculuk yapmanın, hizmet öncesi ve hizmet içi eğitimlerin çok önemli bir yer kapladığına dikkat ederek, ayırım yapmadan uygun düzenlemeler ve okula erişim düzeyinde eşit haklar sunulması gerekir (Sart, 2015). Gerek zihinsel ve bilişsel, gerekse ruhsal ve sosyal yönden gelişim bakımından bireylerin bilgileri ve kabiliyetlerinin maksimum seviyede kullanılması ve gelişimini destekleyecek en sağlıklı ortam kaynaştırma eğitiminde bulunmaktadır. Gerçekleştirilen çalışmalarda; uygulamada fiziki düzenlemeler yapılmasının, ihtiyaç duyulan materyal takviyesinin ve makul yöntemlerin ve tekniklerin uygulanmasının, kaynaştırma eğitim sürecinde pozitif sonuçlar doğurduğunu kanıtlamıştır (MEB, 2010a: 39).

Bu eğitim modelindeki görülen ana prensipler ele alındığında, özel eğitime ihtiyaç duyan bütün çocuklar yaşlarıyla aynı öğretim ortamında eğitim alma hakkına sahip olduğu; hem özel ve hem de genel eğitim açısından değişilmez bir konu olması gerektiği; verilecek hizmetin çocukların eğitim gereksinimlerine göre planlanması gerektiği; kaynaştırma eğitiminin başlama süresinin erkene alınması gerektiği; kaynaştırma eğitim sürecinde, kişisel ayrılıkların fark edilmesi gerekmekte olduğu; ihtiyaçlara göre farklı tasarımların hazırlanması gerektiği; eğitim sürecinin, engelli bireyi topluma adapte etmeyi hedeflediği; kaynaştırma eğitim sürecinde okul, ebeveyn ve çevre gibi faktörlerin işbirliği halinde olması gerektiği ifade edilmektedir (MEB, 2010a: 18).

Bu eğitim modeli, yalnızca özel olarak eğitime ihtiyaç duyanların, akranlarıyla aynı ortamda eğitim görmesi anlamını taşımamaktadır. Kaynaştırmaya yönelik eğitim faaliyetlerinin amaçladığı noktaya gelmesi ve bu faaliyetlerden beklenmekte olan faydanın sağlanması için destek özel eğitim hizmetlerinin önem taşıdığı bilinmektedir (MEB, 2010b: 13). Fakat Türkiye’de var olan kaynaştırmacı eğitim faaliyetlerinin gerçekleştiği okullarda; özel eğitim gereksinimi olan öğrencilerin saptanmasında, değerlendirilme yapılmasında, gerektiği zaman bireysel eğitim-öğretim programları tasarlanmasında, eğitim-öğretimin planlanması ve uygulanması noktasında sınıf öğretmenlerine sunulmakta olan destekleyici nitelikteki hizmetlerin yetersiz kalması, kaynaştırma faaliyetlerini negatif şekilde etkilemektedir (Kargın, 2004).

Engeli bulunan kişilere verilecek özel eğitimin kim tarafından, nerede, ne zaman, ne kadar sürede ve ne gibi hedefleri başarmak adına faaliyete geçeceğini göstermekte olan BEP, akademik takvim yılı için tasarlanmakta ve bir öğrenim yılında engeli bulunan öğrencilere kazandırılması amaçlanan davranışlar şeklinde belirtilmektedir

(Kargın, 2004). Engeli bulunan öğrencinin şu an ki konumu, hangi alanlarda gelişime ihtiyaç duyduğu ve bu gelişim desteklerinin yerini bulması için ne çeşit bir destek verilmesi gerektiğini açıklamakta olan BEP; öğrencinin kişisel, sosyal, işlevsel ve akademik kabiliyetlerdeki eğitim gereksinimlerini giderme maksadıyla tasarlanmış olan program olarak düşünülebilir (MEB, 2013: 120).

BEP; ailelere ve okulda çalışanlara eşitlik ilkesi göz önünde bulundurularak söz hakkını sağlayan iletişim vasıtası olması; öğrencinin gereksinim duyacağı hizmetlerin öğrenciye nasıl sunulması gerektiğine ilişkin yazılı beyan olması; aile, okul ve birbiriyle ilgili tüm kademelerin gayretlerini ve bunun öğrenciye katacaklarını izleme ve değerlendirme aracı olması yönüyle kritik bir önem taşır (MEB, 2010a: 65).

Kaynaştırma eğitimi modelinde sınıflar, engel durumu olan öğrenciler açısından kısıtlayıcılığı en az indirgeyen bir eğitim ortamı şeklinde yorumlanmaktadır. Kısıtlayıcılığı en aza indirgenen eğitim ortamı için asıl amaç, engeli olan öğrencinin imkânı oldukça yaşlılarıyla birlikte olması ve eğitim gereksinimlerini en iyi biçimde karşılamasını mümkün kılmaktır. Gereken ön hazırlıklar, düzenlemeler ve uyarlamaların tasarlanması, genel prensiplerin gerçekleştirilmesi ve temel ölçütlerin sağlanması, kaynaştırma faaliyetlerinin yararlı ve istikrarlı biçimde uygulanmasına imkan vermektedir (Kargın, 2004). Bu eğitim modeli içine giremeyen eğitim kurumları, engeli olan öğrencilerin fırsat eşitliklerinden yararlanmasını engellemekte olan, kısıtlayıcı ortamlar şeklinde kabul görmektedir (MEB, 2010b: 4).

Kaynaştırma faaliyetlerinin başarılı olabilmesi için; okul yöneticilerinin önderliğinde bütün okul personellerinin engelli öğrencileri sahiplenici ve destekleyici tutumlarda bulunması; sınıf öğretmenlerinin pozitif tavırlar göstermesi; sınıf ortamının sınıftaki bütün öğrencilerin gereksinimini karşılayacak şekilde düzenlenmesi; bütün öğrencilerin, sınıf ortamında beraber öğrenmesi, oynaması, eğitsel ve sosyal faaliyetlerde yer alma hakkına sahip olması; kaynaştırma sınıflarındaki yaşlıların, engelli arkadaşı hakkında bilgi verilmesi; engeli bulunan öğrenciye ve sınıf öğretmenine, destekleyici özel eğitim hizmetlerinde bulunulması; kaynaştırma eğitiminin yapılacağı sınıf ortamında eğitim alacak bütün öğrencilerin aileleriyle iş birliği yapılması gerekmektedir (Kargın, 2004).

Kaynaştırma eğitimi verilirken başarı olmak için aktif bir öğretmen-ebeveyn iş birliği yapılmasının ve ailelerin çocuklarına verilecek eğitimi desteklemesinin de önemli bir yeri vardır (ERG, 2011b). Kaynaştırma eğitimi sırasında sınıf öğretmeniyle iş birliği yapan ailelerin katılımları; karar vererek, savunarak ve öğretmen olma rollerini üstlenerek gerçekleşmektedir. Ailelerin karar verme süreçlerinde yer alabilmesi için

çocuğun programa katılması gerekmektedir. Ailelerin karar verme süreçlerine verdiği katkılar hem ailenin istekliliğine hem de okuldaki diğer arkadaşları ve öğretmenleri tarafından kabul görmesiyle ilişkilidir. Aileler, ev ortamında çocuklarını ödev yapmalarında destekleyici rol oynadığı gibi, okul ortamında da sınıf içi faaliyetlerin tasarlanmasında ve uygulanmasında öğretmenlere destek vermelidirler. Sonuç olarak, aile katılımı, sınıf öğretmeniyle aileler arasında bir bağ oluşmasına yardımcı olmakta ve öğrencinin eğitim sürecinde sorumlulukların paylaşımına uygun ortam yaratmaktadır (Loreman vd., 2005: 106-108).

Evde verilecek destek düzeyi, öğretmenin niteliği, öğretme ilkeleri, engelli öğrencilerin eğitim süreçlerinde baş rolde olmaları, gerekli olan öğretim araçların ve kaynakların sağlanması, öğrencilerin sürekli katılım göstermesi için gereken esnekliğin yaratılması, eğitim süreçlerine etki etmekte olan faktörlerdir (Craissati vd., 2007: 88). Kanuni düzenlemeler, materyaller, kaynaklar, destekleyici hizmet ve kurumların arasında sağlanan aktif dayanışma, kaynaştırma eğitimi faaliyetlerini başarılı kılan önemli faktörlerdendir. Bütün bunlara ek şekilde; öğretmen bireyler, farklı eğitim çalışanları, okul yöneticileri, kaynaştırma eğitiminde yer almakta olan öğrenciler, okul arkadaşları, okul arkadaşlarının aileleri ve genellikle toplum içinde kaynaştırma eğitimine pozitif şekilde yaklaşılması, kaynaştırma eğitiminin başarılı olmasına etki eder (Sart vd., 2004). Okul yöneticilerden sınıf öğretmenlerine, özel eğitime ihtiyaç duyan öğrenciden ailesine, sınıf arkadaşlarından okul çalışanlarına kadar herkesin dahil olduğu ve iş birliği yaptığı, kaynaştırma eğitiminde maksimum düzeyde başarı sağlamak mümkündür (MEB, 2010a: 104).

Özetle; kaynaştırma eğitimlerinin yararını arttırmak amacıyla gereken materyallerle kaynak ve destek hizmetlerinin verilmesi, ilgili paydaşların etkin bir yardımlaşma sağlayarak, fiziksel ortamların engeli bulunan öğrencinin ihtiyaçları çerçevesinde yapılandırılması gerekir (ERG, 2011a).

Kaynaştırma kavramı, özel eğitime ihtiyacı olan bir öğrenciye veya küçük bir topluluğa uygulanan tekniksel ve yönetsel uygulamaları ifade eder. Kaynaştırma eğitimlerinde, okulda çok fazla bir değişime ihtiyaç yoktur. Çünkü engelli öğrencinin gereksinimlerine göre yapılacak uygun değişikliklerle, olan yapıya ve ihtiyacına göre yapılan makul sürece adapte olması beklenir. Buna karşın kapsayıcı eğitimse bütün öğrencilerin farklılıkları gözetilmeksizin kendi bölgesinde yer alan okula devam edebileceği hakkına sahip olduğunu benimsemektedir. Kapsayıcı eğitim, bir grup çocukla ya da özel eğitime ihtiyaç duyan çocuklarla sınırlı değil, bütün çocuklarla ilgilidir (Armstrong ve Barton, 2008: 10). Kapsayıcılık kavramı, çocuklara odaklanmaz,

okul faktörüne odaklanır. Kaynaştırma kavramıyla karşı karşıya getirildiğinde, kapsayıcı eğitimin amacı, özel eğitimden faydalanan öğrenciyi okulun bir parçası olarak görerek, eğitim sürecinin her aşamasında etkin yararlanma ve tam katılım olanakları sunmaktır (WinterveO’Raw, 2010: 12).

Türkiye’de Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yayınlanan belgelerle literatürde bulunan çalışmalara göz atıldığında; “kaynaştırma eğitimi” olgusuna sık bir şekilde rastlanılmaktadır. MEB tarafından son zamanlarda yayınlanan raporlarda, kaynaştırma ve bütünleştirme kavramları birlikte kullanılmaya başlanmıştır. Literatürde yer alan pek çok çalışma ve makaledeyse, “inclusion” kavramının, Türkçe diline “kaynaştırma” şeklinde geçtiği görülmüştür. Bu sebeple bu çalışmada, kavram kargaşasının önüne geçmek amacı ile “kaynaştırma” kavramının kullanımı tercih edilmiştir.

2.3.4. Hak Temelli Yaklaşım

Hak temelli yaklaşımda; hakkın öznesi olarak kabul gören birey veya grupların verilecek kararlara, faaliyetlere ve yasal düzenlemelerin yapılışına etkin, hür ve anlamlı şekilde adapte edilmeleri ve kuruluşlara, bilgiye, düzeltme ve şikâyet sistemlerine ulaşılabilirliğin sağlanabilmesi gerekmektedir. Aynı zamanda hak temelli yaklaşımda, ayrımcılık yasakları, eşitlik gibi hususlarda kadınlar, çocuklar, engelli bireyler gibi grupların olduğu şartlara dikkat sağlama zorunluluğu barındırmaktadır (Çağlar, 2009). Hak temelli yaklaşım, çocukların rollerini hak sahipleri olarak değerlendirirken, devlet ve kuruluşların rolünü ise sorumluluk sahibi şeklinde değerlendirmektedir (Stubbs, 2008: 41). Hak temelli yaklaşım; insan haklarının kurallarını, standartlarını ve prensiplerini; programlama planının, stratejilerine, politikalarına ve sürecin içine uyarlamaktadır (Sandkull, 2005).

Bu eğitim modeli analitik, kavramsal ve metodolojik bir çerçeve olarak uluslararası insan hakları ölçütlerine bağlı bir şekilde geliştirmekte olan faaliyetleri tanımlama, planlama, uygulama ve izlemeyi sağlamaktadır. Eğitime hak temelli yaklaşım dört ana unsur barındırmaktadır. Bu unsurlar; eğitim sağlayıcıları ve sorumluluk sahibi olan devlet ve kurumları, hak sahibi olan öğrenciler, çocukların eğitim sürecinde yönetici olan aileler ve hem hak sahibi hem de sorumlu olan öğretmenlerdir. Uluslararası insan hakları belgesinde belirtilmiş olan ilkeler ve standartları uygulamaya geçirmek ve hak temelli eğitim sistemini ileriye taşımak için devletlerin eğitime hak temelli yaklaşımları plan ve programlarda kullanmaları gerekmektedir (Sandkull, 2005).

Bu yaklaşım modeli, eğitim hakkını, nitelikli eğitim almayı ve eğitim sürecinde birey haklarına saygı durmayı şart koşar (Craissati vd., 2007: 27). Bu bağlamda zorunlu ve ücretsiz eğitim, kapsayıcılık, eşitlik ve ayırım yapmama, nitelikli eğitime erişim hakkı şeklinde üç ana unsur ile belirlenmiştir (UNESCO, 2005).

2.3.5. Eğitim Hakkı

İnsan haklarına yönelik bütün ulusal ve uluslar arası tasarılar, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde yer aldığı gibi eğitim hakkına erişilmesinde, eşitlik, adalet ve hürriyet gibi insanlık onurunu yüceltecek değerlerin yaygın hale getirilmesinde, gelişiminin sağlanmasında ve dünya barışının savunulmasında kritik bir vasıta olarak yorumlanmaktadır. Ayrıca eğitim sürecinde düzenleme yapılmasıyla ilgili kararlar da vermektedir. Bu belgelerin geneli ele alındığında; eğitimin evrensel, bilimsel, katılımcı, çoğulcu, şeffaf, ayrımcılığa karşı, güçlü kılan, kapsayan ve kucaklayan nitelikte olduğu izlenmektedir. Çocuk Hakları Sözleşmesi de kapsayıcı, evrensel, ahlaki ve insani boyutlara dikkat çekerek eğitim hakkının amacını göstermektedir (Akyeşilmen, 2014).

Engelli bulunan bir öğrencinin eğitim haklarını bütünüyle kullanmasını sağlamak adına, olabildiğince genel eğitim sisteminin içinde bulunması, güvenliği sağlanmış ve erişilebilirliği artırılmış bir okul ortamıyla beraber, gerektiğinde esneyebilen bir müfredat, işinde başarılı öğretmenler ve eğitim materyallerinin eksik edilmediği bir ortamda, yaşlılarıyla beraber eğitim alması için sosyal ve kültürel zorlukların aşılması gerekmektedir (Çağlar, 2009).

2.3.6. Fırsat Eşitliği ve Eğitimde Fırsat Eşitliği

Özel durumlar sebebiyle, daha başlangıç aşamasında bazı birey veya grupların diğer akranlarıyla farklılık gösterdiğini, bu bireylerin karşısına çıkan olanaklara erişim sağlayamadığı ve yasal güvencelere ulaşamadığı durumda diğer bireylerle eşitlik sağlanamayacağını savunmakta olan eşitlik türü, fırsat eşitliği şeklinde yorumlanmaktadır (Çağlar, 2009).

Eğitimde fırsat eşitliği kavramı, Anayasa'nın 10. maddesi ile desteklenmektedir. Anayasa'nın 10. maddesinde; "herkesin dil, din, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, mezhep ve benzeri nedenlerden ayırım gözetilmeksizin yasa önünde eşit olduğu" dile getirilmektedir (RG:09.11.1982-17863, m.10). Ayrıca 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu'nun ikinci bölümünde yer alan "Türk Milli Eğitiminin Temel İlkeleri" başlığı altında fırsat eşitliği üzerinde durulmaktadır. 4. maddede, "eğitim kurumlarının dil, ırk, cinsiyet ve din ayrımı gözetilmeksizin herkese açık olduğu,

eğitimde hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa ayrıcalık tanınamayacağı” belirtilmiştir (RG:24.06.1973-14574, m. 4). 7. maddede, “ilköğretim görmeyen her Türk vatandaşının hakkı olduğu, ilköğretim kurumlarından sonraki eğitim kurumlarından vatandaşların ilgi, yetenek ve kabiliyetleri ölçüsünde yararlanacakları” belirtilmiştir (m. 7). 8. maddede ise, “özel eğitime ve korunmaya muhtaç çocukları yetiştirmek için özel tedbirlerin alınacağı” vurgulanmıştır (m. 8).

2.3.7. Erişilebilirlik

Engelliler Hakkında Kanun’da “Tanımlar” başlığı altında yer alan 3. maddede erişilebilirlik; “binaların, açık alanların, ulaşım ve bilgilendirme hizmetleri ile bilgi ve iletişim teknolojisinin, engelliler tarafından güvenli ve bağımsız olarak ulaşılabilir ve kullanılabilir olması” şeklinde tanımlanmaktadır (RG:07.07.2005-25868, m. 3). Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme’nin 9. maddesi “erişilebilirlik” konusuna ayrılmıştır. Sözleşmede; “taraf Devletlerin, engellilerin bağımsız yaşayabilmelerini ve yaşamın tüm alanlarına etkin katılımlarını sağlamak ve engellilerin diğer bireylerle eşit koşullarda fiziki çevreye, ulaşım, bilgi ve iletişim teknolojileri ve sistemleri dahil olacak şekilde bilgi ve iletişim olanaklarına, hem kırsal hem de kentsel alanlarda halka açık diğer tesislere ve hizmetlere erişimlerini sağlamak için uygun tedbirleri alacakları” belirtilip taraf devletlerin gerçekleştirmesi gerekmekte olan tedbirler sıraya koyulmuştur (RG:14.07.2009-27288, m.9). Erişilebilirlik; hem ekonomik, sosyal ve kültürel çevrelere uzanabilmeyi hem de bu çevrelerde sunulan hizmetlerden yarar sağlama ve katkı sağlama imkanlarına sahip olmayı dile getirir. Engelli bireylerin bağımsız olarak gündelik yaşamda bütün aktivitelere katılım sağlayabilmeleri, tüm bireylerle eşit şartlarda fiziksel çevrelere, ulaşım seçeneklerine, bilgi ve iletişim teknolojileri dahil bütün hizmetlere kolay bir şekilde erişmesini sağlamak gerekmektedir (Çağlar, 2009). Ayrımcılık kavramına kesin bir şekilde yasak koyan Engelliler Hakkında Kanun’da, uygun düzenlemelerin ayarlanmaması “ayrımcılık” şeklinde yorumlanmaktadır.

3. ENGELLİ BİREYLERİN YAŞADIKLARI SORUNLAR

3.1. Bakıma İhtiyacı Olan Engellinin Sorunları ve İhtiyaçları

Toplumun dezavantajlı gruplarından olan engelli bireyler; bakım, barınma hususlarında ve eğitim, mimari, ulaşım, ekonomi gibi dallarda türlü problemlere karşılaşabilmektedir. Ayrıca kişilerin psikolojik bakımdan zedelenmesine sebep olan sosyal dışlanma, gündelik hayatta engelli bireylerin karşılaştığı sorunlardan bir tanesidir. Heron ve Murray (2003), engellilerin karşı karşıya geldikleri problemleri ayrımcılık yüzünden oluşan negatif tavırlar, eğitim sürecine ulaşmadaki eşit olmayan şartlar, erişilmesi güç çevre unsurları, bilgi ve ulaşım erişirken yaşanan zorluklar, ebeveynleri aşırı koruyucu hareketleri, destekleyici bir ortam yaratılamaması, sosyal politikaların sağlamakta olduğu destek hizmetlerindeki yetersizlikler olarak dile getirilmiştir. Bunun yanı sıra engel düzeyleri fazla olan engelli kişilerin iş yaşantısına dahil olması, toplum içinde kendini ifade etme şekilleri ve sosyal hayata dahil olmaları bir hayli sınırlı kalmaktadır. Engelli bireylerin günlük temel ihtiyaçlarını gerçekleştirmeleri bakımından hizmet verilmesi hususunda türlü problemlerle karşılaşmaktadır.

3.1.1. Barınma Sorunu

Engelli bireylerin problemleri içinde “barınma” diğerler problemlere kıyasla daha az tartışılan ve daha az ele alınan bir konudur. Yeterli sayıda konut olmaması sonucu engelli bireylerin soyutlanması ve devamında engelli bireylerin kamu veya özel kuruluşlara bağlı yaşamlarını devam ettirmelerine neden. Engelli dostu konutlar son zamanlarda uygulanmaya başlarken bu engelli dostu konutların yeterli olmamasının yanında hazırda bulunan konutların ise engelli kişi için uygun olmaması söz konusudur. Genel olarak konutların çoğunda basamak, dar kapılar, geniş olmayan banyolar ve geniş olmayan mutfaklar yer almaktadır. Bunun yanı sıra konutlara ulaşım zorluğu ve binadan yararlanması gereken hizmetlere olan ulaşılabilirliğindeki eksiklik de söz konusudur. Özellikle fiziksel engeli bulunan bireylerin sosyal ağ ve desteklerden faydalanabilmesi açısından merkezi bölgelerde yaşaması avantaj yaratan bir durumdur (Saugers, 2011: 10). Fakat merkezi yerlerde bulunan evlerin fiyat aralıklarının yüksek düzeyde olması ve evlerin fiziksel şartları bakımından engelli bireye uygun olamaması, engeli bulunan kişileri küçük bölgelere ve bir başıma terk etmektedir. Bu hususlar neticesinde

engelli bireyler için uygun fiyatlı ve fiziksel şartları uygun olan konutların yetersiz oluşu bireylerin topluma adapte olmasını engellemektedir. Engelli bireyler için çok bahsi geçmeyen barınma hususu diğer problemlere göre daha az etkili gibi görünse de dairelerde yeteri kadar adaptasyon sağlanmaması durumunda engelli bireylerin kişisel bakımları ve temel ihtiyaçlarının karşılanamaması ile son bulacaktır. Böylelikle kurumsuzlaştırma süreci kişiyi bağımlı hale getirecek ve özellikle maddi durumu olmayan bireyler aile bakıcılarına bırakılmak zorunda kalacaklardır.

Ayrıca engelli bireyler için sosyal konutların yetersiz olması, ayrı engel çeşitleri bulunan bireyleri barındıracak evrensel konut standartlarının bulunmaması, bakım ve barınma unsurlarının yetersiz oluşu, engelli kişileri aileleriyle ya da akrabaları ile yaşamaya zorlamaktadır. Bu durumdan daha kötü bir senaryo ise kalacak evi ve bakacak bir ailenin olmaması, kişinin ihtiyaçlarını karşılamayacak dairelerde yaşamasına sebep olmaktadır. Özet olarak yeterli olmayan ve niteliksiz konutlar, engellilerin toplumdan kopmasına neden olmakta ve korku duygularını arttırmakta olan geçersiz bakım düzeyine sahip konut şartları, bireylerin hastalıkları ve rahatsızlıkları üstünde negatif etki yaratmaktadır (Saugeres, 2011: 14).

3.1.2. Eğitim Sorunu

Toplumun geleceğine yön verecek ve insanların yaşam kalitelerini arttıracak bir işleve sahip olan eğitim, ulaşılabilirlik ve kalite açısından dünya üzerinde farklılıklar göstermektedir. Özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde eğitim seviyesinin düşük olduğunu görmek mümkündür. Bu nedenle eğitim; ekonomi, çalışma yaşamı, sosyal yaşam, bilim, sanat, teknoloji ve sosyal politika gibi birçok alanı, yaşamımızı doğrudan etkiler.

Bilinçli bir topluluk yetiştirmek için eğitim çok önemli bir anahtardır. Eğitim düzeyinin artış göstermesiyle bireyler daha bilinçli davranışlar sergiler. Hatta eğitim düzeyinin yüksek olması engelli olma oranını da azaltmaktadır (Genç, 2015: 71). Yaşantımızda bir hayli önemi bulunan eğitim faktörünün, engeli bulunan bireylere ulaşılabilirlik düzeyi günümüzde tartışılmaktadır. Engelli bireylerin eğitim alması ve toplumda bulunan farklı kişilerle eşit şartlarda eğitim görmesi için ulusal ve uluslar arası çeşitli sözleşme, yönetmelik ve kanunlardan oluşmakta olan mevzuatlar meydana getirilmiştir. Bu mevzuatlardan uluslararası nitelik taşıyan BM Engelli Hakları Sözleşmesi; engelli bireylerin bütün haklarını gözetmektedir. Sözleşmenin 24. Maddesinde engelli bireylerin fırsat eşitliği kapsamında ve ayrımcılık yaşamadan eğitim alabileceklerinin altı çizilmiştir. Aynı zamanda devletin, engeli olan öğrencilere eğitime

tam ve eşit katılmaları için gereken tedbirleri uygulamaları gerektiğini de söylemektedir. Uluslararası sözleşmeyi onaylayacak şekilde 5378 sayılı Engelliler Hakkındaki Kanun'da "Hiçbir gerekçeyle engellilerin eğitim alması engellenemez. Engelliler, özel durumları ve farklılıkları dikkate alınarak, yaşadıkları çevrede bütünleştirilmiş ortamlarda, eşitlik temelinde, hayat boyu eğitim imkânından ayrımcılık yapılmaksızın yararlandırılır." ibaresi yer almaktadır. Dolayısı ile yasal mevzuatta da engelli bireylerin eğitim hakları garantilenmiştir. Fakat uygulama aşamasında engellilerin eğitimlerden yeteri kadar veya hiç yararlanamadığı durumlar söz konusu olmaktadır.

Genç (2015)'in Konya'nın Doğanhisar ilçesinde uyguladığı bir çalışmada engelli bireylerin %54'lük bir kısmının okuryazarlığı bulunmamaktadır. Okuryazarlığı olup diploması olmayan %6,6; ilkokul mezunu %27,1; ortaokul mezunu %7,0 ve lise mezunu %4,7'dir. Araştırmaya sokulan engellilerin %71,8'inin annesi, %48,6'sının babasında okur yazarlık yoktur. Engelli bireyleri ebeveynlerinde yüksek oranda alt düzey eğitim seviyesine rastlanmıştır. Engelli bireylerin eğitimiyle alakalı Tekin (2019)'in gerçekleştirdiği çalışmada; üniversite okuyan engelli öğrencilerin ulaşım, barınma, fakülte içinde kişisel ihtiyaçlarını giderme, dersler ve sınavlar, üniversitede sosyalleşme gibi hususlarda problem yaşadıkları saptanmıştır. Görüldüğü üzere engeli bulunan öğrenciler fiziksel ve yapısal problemlerle boğuşmaktadır. Üniversite binalarının mimarisinin karmaşık olması, asansörler yerlerinin zorluğu, kampüslerin şehir merkezine olan uzaklığı, öğrencilerin ve akademisyenlerin engelli bireylere yönelik ön yargılı, olumsuz tavırlar takınması, üniversitede engelli birimine ulaşmanın problem olduğu, sınav zamanında engelli bireylere danışmanlık sağlayan bir öğretmenin bulunmaması, derslerin işleyişinde engelli kişilerin hesaba katılmaması gibi problemler ortaya çıkmaktadır (Tekin, 2019: 1543).

3.1.3. Ekonomik Sorunlar

Engellilik kavramına bir yeti kaybı veya fonksiyon işlevsizliği olarak yorumladığımızda kişinin yaşantısına direkt olarak etki edecek faaliyetler kısıtlanmaktadır ve engellilik kavramı olumsuz sosyal ve ekonomik sonuçlar yaratmaktadır. İşgücü piyasalarında sağlık sorunları sebebiyle yer alamayan engelli bireyler bulunmaktadır. Ancak engelli bireylerin işgücü piyasalarına dahil edilmesi kişinin finansal gelirini, topluma adapte olmasını ve kendini gerçekleştirme gibi durumları sağlayarak, bu problemleri ortadan kaldırmaktadır (Burström, 2010: 369).

Engellilik kavramının işgücü piyasalarında aktif olması durumunda pek çok ilişkili problemin aşılacağı düşüncesi kuşkusuz AB, OECD gibi kuruluşların engelli bireyler için istihdam yaratma çabalarının kaynağı olmuştur ve dünya üzerindeki engelli bireylerin iş gücüne katılmasını sağlamak için çeşitli uygulamalar geliştirilmiştir. Bu uygulamaları; düzenlemeler, dengeleyen, ikame ve tazmin eden politikalar ve bütünsel politikalar olarak sıralanabilir. Fakat bu uygulamalar engellilerin çıkarlarını gözetenek ve politikalara uyum gösterecek şekilde faaliyete geçirilmesi oldukça kritik olduğu için ülkelerdeki engellilik kavramına olan tutum ve politikaların pratikte nasıl işleyeceği ile alakalı iyi bir analiz yapılmalıdır (Ergen vd. 2011: 2).

Geçmiş zamandan bu günlere gelen Sanayi Devriminin sebep olduğu çevresel kirlilik ve I. Dünya Savaşı, dünya üzerindeki engelli bireylerin artışına sebep olmuş ve engelli bireylere sunulması gereken ailesel ve kamusal yardımlar ile beraber engelli bireylerin iş yaşantılarına katılması zorunluluğunu yaratmıştır. İşgücü piyasalarında engellilerin yer alması için engelli istihdam politikaları oluşturulmuştur. Kota, korumalı işyeri, kişisel çalışma yöntemleri, işverenlerin zorunlu olmayan engelli istihdamı, evde çalışma, kooperatif çalışma yöntemleri ve yalnızca engelli bireylerin çalıştığı seçilmiş işlerde istihdam olarak yedi ayrı yöntem kullanılmaktadır. Var olan engelli istihdam stratejileri ele alındığında Orhan ve Öz (2012: 45) engelli istihdamlarına, bu stratejilerin tam anlamıyla çözüm yaratmadığının altını çizmiştir. Bu problemin sebebi ise kurumsal ve kültürel alt yapıların oluşmadığından kaynaklı olduğuna işaret etmiştir. 2013 senesinde ILO ekibince gerçekleştirilen bir çalışmada engelli bireyleri iş yaşantılarından uzak tutan unsurların sosyal, finansal ve politik durumlardan kaynaklandığı belirtilmiştir. Heron ve Muray (2003) çalışmalarında engelli bireylerin iş bulmada karşı karşıya geldiği problemleri “eğitim düzeyinin yetersizliği, istihdam edilecek kabiliyet eksiklikleri, sürekli değişim yaşayan işgücü piyasaları, işverenlerin tutumları ve algıları, adaletsiz istihdam koşulları” şeklinde dile getirilmiştir.

Genç’in (2015: 75) gerçekleştirdiği çalışmada engelli bireylerin %78,9’unun asgari ücretin altında çalıştığını belirlemiştir. Engelliler ailesine ekonomik yönden katkı sağlayamadığı gibi kendileri için de gerekli ekonomik şartları yaratamamaktadır. Bu sebeple engellilere yönelik iş olanaklarının yetersizliği ve engelli bireylerin iş yaşantısına atılmasındaki güçlükler, engelli vatandaşların büyük bir işsizlik sorunu doğurmasıyla sonuçlanmaktadır. Bu problemle birlikte engelli bireylerin %70,8’i engelli aylığından yararlanmaktadır. Sosyal hizmet projelerinde kullanılmakta olan güçlendirme yaklaşımı; engelli vatandaşların engelleri yerine kabiliyetlerine,

becerilerine ve algı düzeylerine odaklanıp, engelli vatandaşlara istihdam oluşturulmalıdır.

Sosyal politikaların başlıklarından olan engelliliğin dezavantajlı koşullar yaratmasının kritik bir sebebi olan engellilik; bu kişilerin gelir darlığı çekerek yaşama risklerinin toplumdaki diğer kişilere oranla daha yüksek olması ile alakalıdır. Örnek olarak fiziksel engeli bulunan kişilerin gündelik yaşantısında gelişen fırsat eşitsizliklerinden bir tanesi olan ulaşım, toplu taşıma araçlarının fiziksel engeli bulunan kişiler tarafından kullanılmasının zor olması nedeniyle engelli kişileri özel araç veya taksi kullanımına yöneltmektedir. Dolayısı ile engelli bireylerin gündelik yaşantısında daha çok para harcama ihtimali fazladır. Aynı şekilde engellerinden ötürü iş sahibi olamama, iş sahibi olsa dahi zor şartlar altında çalışmaları hem masraflarının çok olmasına hem de işsiz kalma ve gelir darlığı çekme riskiyle karşı karşıya kalmalarına sebep olmaktadır (Yılmaz, 2015: 85).

3.1.4. Sosyal Dışlanma

Sosyal dışlanma kişinin toplum ile ayrışmasını ve fırsatlara ulaşmada önüne geçilmesini, çevresiyle olan ilişkilerinden uzaklaşmasını ve vatandaşlık haklarından yararlanamamasını dile getirir (Genç ve Çat, 2013:369). Farklı bir anlatımla engelli bireylerin işsiz kalma, yoksulluk çekme, eğitim alamama ve yaşlılık gibi sebeplerden vatandaşlığın sağlayacağı tüm olanaklardan faydalanamaması, üretim eylemlerinde yer bulamaması ve karar alma süreçlerinde bulunamamasını ifade eder (Seyyar, 2015: 645).

Sosyal dışlanma ve önyargılı tutumlar engelli kişilerin oldukça sık karşı karşıya geldiği olaylardandır. Engelli bireylerin sosyal yaşantıya dahil olamama düşüncesi ülkemizde bir hayli yaygındır. Engeli bulunan bireylere eksik, noksan şeklinde değerlendirilmesi özellikle engellilerin iş gücü piyasasında geri planda tutulmasına yol açmıştır. İş gücü piyasalarında istenmemekte olan engelli bireyler, finansal bir özgürlüğe kavuşamadığından psiko-sosyal birçok problemle başa çıkmak zorunda bırakılmışlardır. Bu noktadan yola çıkarak engelli vatandaşların yaşayacağı sorunlar başka sorun çerçevelerini yaratmaktadır. Dolayısı ile istihdam ve sosyal dışlanma etkenleri birbirini etkilemekte olan iki ayrı faktördür. Kocaeli’de korumalı işyerinde gerçekleştirilen bir çalışmada, bu ifadelerin doğruluğu kanıtlanmıştır. Çalışmada engeli bulunan bireylerin %60’ı iş arkadaşlarıyla yakın ilişki kurabildiğini ve arkadaşlıklarını iş hayatı dışında da devam ettirebildiğini göstermiştir. Engeli bulunan bireylerin %20’si ise iş yaşantısına başlaması sonrasında yeni bir sosyal çevre kurduklarını dile getirmiştir. İş yaşantılarının engelli vatandaşları topluma kattığını, toplum tarafından

kabul gördüklerini ve sosyal içermenin başarıldığı anlaşılmaktadır. Dolayısı ile iş çalışma ortamından dışlanma, sosyal ilişkilere ve ekonomik durumlara zarar verebileceği anlaşılmıştır. İş olanaklarının, finansal problemleri aşmasının yanı sıra engellilerin sosyal yaşantılarda kabullenilmesini sağlamakta olan bir niteliği vardır. Bu bağlamda Kocaeli Büyükşehir Belediyesi'ne bağlı Gülen Yüzler Engelliler Mesleki Rehabilitasyon Merkezi'nde gerçekleştirilmiş bir çalışma neticesinde engelli bireylerin iş hayatına başlaması sonrasında benlik duygularının gelişmekte olduğu, özgüven düzeylerinin arttığı, kişilerin hem çalışıp hem de rehabilite oldukları anlaşılmıştır ve engellilerde psiko-sosyal yönden çalışma eyleminin pozitif bir etki sağladığı belirlenmiştir (Genç ve Çat, 2013: 388-390).

Engellileri iş yaşantılarına dahil olmasında sosyal dışlanma yaşamasının yanı sıra farklı problemlerle de karşılaşmaktadır. Finansal durumları uygun engellilerin de sosyal dışlanmaya maruz kaldığı görülmektedir. Ekonomik şartları uygun olan engellileri; kafe, restoran, sinema salonlarının engelli kişilere uygun olmayışı sosyal yaşantılarını kısıtlamakta ve sosyal dışlanmalar yaşatmaktadır. Engellilik kavramının sosyolojik bakımdan dışavurumu, engelli bireylerin sosyal yaşantılardan geri kalmasına sebep olmakta olan sonuçlar yaratmaktadır uzaklaşmasına neden olacak sonuçları doğrulamaktadır. Türkiye'de yaşayan engelli bireylere karşı yapılmış olan kültürel tanımlamaları içeren Burcu (2011) araştırmasında ifade ettiği gibi "Türkiye'de engelli bireyler için engelli olmayanların gözünden çizilen kültürel resimde engelliler için; acınan, dışlanan ve yetersiz görülen şeklinde olumsuz tanımlamalar yapılmıştır."

Engelli bireylerin toplum ile kaynaşma problemlerine ilişkin farklı düşüncelere yer verilmiştir. Bu düşüncelerden bir tanesi internet kullanımının sosyal dışlanmaya etkisi ile alakalıdır. İnternet sitelerinde dolaşma, haberleri takip etme gibi yönleri; kişinin çevreden soyutlanmasına ve sosyal yaşantılarının azalmasına sebep olmaktadır. Ancak özellikle engeli bulunan genç bireylerin %95'lik bir bölümü arkadaşlarıyla ve ailesi ile iletişime geçmek için interneti anlık mesajlaşma, e-posta, ödev ve video gibi faaliyetleri gerçekleştirmektedirler (Erdoğan ve Köten,2014: 30). Dolayısı ile internetin kullanım amaçlarına göre sosyalleşme durumlarında negatif etkiler yaşanabilmektedir. Türkiye'de bilişim teknoloji fırsatlarını engelli bireyler için hizmet haline getirmek, engelli kişilerin ihtiyaçları ve problemleri bakımından önemli görülür. T.C. Kalkınma Bakanlığı Bilgi Toplumu Stratejisinin Yenilenmesi Projesi ile hazırlanmış olan Engelsiz Bilişim Raporu'nda engellilerin eğitim düzeyinin yükseltilmesi ve iş istihdamı yaratılması hususunda bilişim teknolojilerinin önemli bir kanal olduğu belirtilmektedir (Erdoğan ve Köten, 2014: 29-30).

Köten ve Erdoğan'ın (2014) gerçekleştirdikleri araştırmada gençlerin arkadaşları ile sosyalleştiği alanları; kahvehane, park, kafe gibi kamusal mekânlar olarak belirlemiştir. Çalışmanın istatistiklerine bakılarak bedensel engeli bulunan genç bireylerin %43,6'sı kamusal alanda arkadaşları ile vakit geçirmemekte ve bu durum engelli bireylerin topluma adapte olmasına olumsuz etkide bulunmaktadır. Benzer şekilde spor, sinema, tiyatro, konser gibi türlü kültürel etkinlikleri ve spor faaliyetlerine engelli bireylerin %76'sı ev dışına pek çıkmadığından dolayı katılmadıkları belirtilmiştir. Dolayısı ile bedensel engeli bulunan genç bireylerin toplumsal yaşantılara adapte oluşu bir hayli kısıtlı gözükmektedir. Bu sebeple engeli bulunan genç bireyler toplumsal yaşantılara yeteri kadar adapte olmadıklarından ötürü internette geçirdikleri zaman artış gösterir. Genç bireylerin %63,7'si sosyal faaliyetlere katılım gösteremediği için internet kullanımına daha düşkün oldukları belirtilmiştir. Dolayısı ile doğruluğu tartışılmakla beraber sosyal yaşantılarından geri duran bireyler, ifade edildiği üzere internet engelli bireyler için dış dünyaya açılmakta olan bir pencere olarak görmektedir. Engelli bireylerin interneti, mecburiyetten dolayı kullandıklarını aslında kültür ve spor faaliyetlerine, kamusal alandaki sosyal faaliyetlere katılmayı tercih edeceklerini fakat ulaşım, ekonomik zorluklar sebebiyle bu faaliyetlere katılamadıklarını belirtmişlerdir. Özetle bedensel engellilerin topluma adapte olması için internet aracının problemleri çözmesinin aksine dışlanma unsurunu kabullendirecek bir faaliyet olarak görülmektedir (Erdoğan ve Köten, 2014: 247-248)

3.1.5. Mimari Sorun ve Ulaşım Sorunu

Bu günlerde engellilere dair bilinçli uygulamaların artış gösterdiğini söylemek mümkün olsa bile sosyal yaşantılara etki eden bir faktör de sosyal kuruluşların mimari durumları engelli bireyler için uygun olmayışıdır. Özellikle engelli bireylerin sosyalliklerinin gelişiminde büyük bir problem olan mimarilerin hem fiziki dış çevrede hem de iç düzende engelli bireylerin kullanımı için zorluklar doğurmaktadır. Sokaklar, park vb. açık yeşil alanları kapsamakta olan kentsel yerler; bina mekânları ve bahçe, bina girişi vb. gibi binanın devamı niteliğinde olan alanların engelli bireylerin ulaşımını rahat bir şekilde gerçekleştirecek düzeyde mimarinin hazırlanması gerektiği savunulmuştur (Küçükcan, 2012: 66). Kentsel dış mekânlarda bulunan eksiklerin yanında iç mekânlarda olan düzenlemelerin eksik kalması da engelli bireylerin ulaşımını zorlaştırmaktadır. Özellikle bina girişi ve bina içerisinde bulunan dolaşım sistemlerindeki eksiklikler açık şekilde anlaşılmaktadır. Dolayısı ile kentlerde bulunan iç ve dış mevcut yapılar, günümüzde bile birçok engellinin yaşam kalitesini sekteye

uğratmaktadır. Bütün insanlar için ulaşılır bir çevre yaratmak için en kritik misyon ve sorumluluklar yerel yönetimindir. Kolay ulaşımı ve erişilebilirlik düzeyini yükseltmek için gereken düzenlemeleri seçilmiş olan kuruluşların gerçekleştirmemesi durumunda bazı problemler türemektedir. Özellikle kentsel alanlarda engellilerin rahat bir şekilde gezmesini sağlamak adına yaşanabilirlik düzeyinin arttırılması, alanların ulaşılabilir ve kullanışlı olması şarttır. Hareket, görme ya da işitme yetilerinde engel bulunan kişiler bulundukları mekanlarda yalnız başına faaliyet gösterecek bağımsızlığa sahip olmalıdırlar. Fiziksel çevrelerde engelli vatandaşların rahatça faaliyet gösterdikleri bir ortam yaratılması için engelsiz mekân tasarımları gerekmektedir. Engelsiz mekân tasarımlarının bütün bireyler adına bütün mekanlarda geçerli olması durumunda evrensel tasarımlar oluşur. Evrensel tasarım; kullanımda eşdeğerli olma, esnek olma, basit olma, hataların karşılanması, fiziksel güçlerin daha az kullanımına yönelik ilkelere dayanmaktadır (ÖZİDA, 2011: 2). “Engelsiz mekân tasarımlarının oluşturulması için açık alanlar, (kaldırımlar, rampalar, merdivenler, yaya geçitleri, taşıt park yerleri, açık ve yeşil alanlar, kent mobilyaları) binalar, (bina girişleri, bina içi yatay dolaşım, bina içi dikey dolaşım) toplu taşıma hizmetleri bindirme yerleri, duraklar, istasyonlar) ile bilgilendirme, işaretleme ve duyumsanabilir yüzeylerin (bilgilendirme ve işaretleme, duyumsanabilir ve hissedilebilir yüzey) ayrıntılı olarak düşünülmesi, tasarım ve uygulamaya yön verecek standart, ölçü, ilke ve kurallara uygun olarak oluşturulması gerekmektedir (ÖZİDA, 2011).”

Kentsel mekânlardaki tasarımlar engelli bireylerin ulaşım problemleriyle ilişkilidir. Engelli bireylerin bir yerden başka bir yere ulaşmak için toplu taşıma hizmetlerini kullanmaktadırlar. Engellilerin yaya şekilde ulaşımı seçmeleri fiziksel engellilerin taşıtlar ile hareket özgürlüklerini sınırlamasından kaynaklanmaktadır. Sonuç olarak yolların engelli bireylerin kullanımı için gereken şartları karşılamaması, toplu taşıma araçlarında bulunan eksikler, kaldırım yüksekliğinin gereken standartlara sahip olmaması gibi nedenlerle engelli kişilerin ulaşım hususunda yaşamış oldukları zorlukları dile getirmektedir (True ve Türel, 2013: 13).

3.2. Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Ailelerin Sorunları

Tek tek bireylerin birleşiminden oluşan aile kurumuna, bu birliktelik sonrası farklı bir anlam yüklenmiş olmaktadır. Aile kurumu içerisinde her birey, aile yapısına göre yaşamını şekillendirir. Böylelikle bireysel açıdan yaşam tarzları belirgin hale gelir (Çelebi, 2003: 37). Çocuk sahibi olan ebeveyn için aile kavramı yeni bir hal almaktadır. Mutluluk veren ve kutlamalara neden olan bir durum olarak çocuk sahibi olmak, bazı

zamanlarda mutluluğun hüznü yerini bıraktığı zamanlara dönüşebilir. Çünkü dünyaya gelen bir bebek her zaman olması gerektiği gibi sağlıklı bir bebek olmanın ötesinde engelli bir bebek olarak dünyaya gözlerini açabilir. Örneğin zihinsel engelli bir bebek dünyaya getiren aile için hayat, travmatik ve hüznü bir duruma dönüşmektedir. (Marshal DT, 1992, Aktaran Kaur ve Arora, 2010: 7) Aileler, yaşadıkları zor durumlara karşı mücadele ederken, yaşadıkları sürecin geçici bir hastalığa göre daha uzun zaman sürmesi, hayatlarını olumsuz etkileyecektir.

Kısa ya da uzun süreli olsun, bazı hastalıklar insanlar için sağlık sorunları anlamına gelmektedir. Söz konusu hastalığın sürdüğü müddet içerisinde insanların ruhsal ve sosyal yönden yaşantıları ciddi şekilde etkilenmektedir (Taylor, Peplau ve Sears, 2008: 477). Her engellilik türünde olduğu gibi zihinsel engellilik durumunda da insan hayatının etkilenmemesi kaçınılmazdır. Örneğin aile üyeleri zihinsel engelle sahip çocuklarından kaynaklı üzüntü, stres ve daha birçok zorlukla mücadele etmek durumundadır. Aileler için bu durum, kaçınılmaz olarak birçok rahatsızlık verici duyguyla yüz yüze gelmelerine neden olacaktır. Hatta öyle zamanlar olur ki, ailelerin yaşadıkları duygular, suçluluk hissine sahip olma, ümitsizliğe kapılma, depresyona girme gibi birtakım duyguların görülmesine neden olabilir (Zupanick, 2011).

Engelli bir çocuğa sahip olmak, hiçbir ebeveyn için kolay bir durum değildir. Çünkü evlatlarının yaşadıkları/sahip oldukları engellilik durumu, kabul edilme noktasında bile çok zor anların yaşanması anlamına gelmektedir. Nitekim hiçbir engellilik türü, kendi arasında kolay ya da zor şeklinde bir tasnife ayrılamaz. Farklı engelliliğe sahip çocuklara yönelik anne babaların sahip oldukları yaklaşımlar da birbirinden farklılık gösterebilmektedir. Anne babaların verdiği tepkiler, bu farklılıkların bir sonucu olarak kabul edilebilir. Bu durum normal karşılanmakta ve patolojik bir durum olarak kabul edilmektedir (Ersoy, 2010: 406).

Zihinsel engelle sahip bir çocuğun sorunları, birçok açıdan çocuğun hayatını olumsuz yönde etkilemektedir. Bu sorunlar engelli bir çocuğun kendisinden kaynaklanabileceği gibi, aile ve çevresinden de kaynaklanabilir. Bu yüzden aileler, çocuklarının yaşamış oldukları engellilik durumundan ortaya çıkan problemlerden doğrudan ya da dolaylı olarak etkilenir. (Malhatro ve Sharma, 2013: 27). Engelli çocuğu olan aileler, çocukları ile birlikte yaşadıkları sürece bu durumun etkisinde kalacaklardır. Çünkü çocuklarının sahip olduğu engellilik durumu, ailelerin de birçok konuda olumsuz etkilenmelerine neden olacaktır. (Oğultürk, 2012: 23).

3.2.1. Engelliliğe Uyum Süreci Sorunu

Engelli bir çocuğa sahip olan aile, birçok sorun ile karşı karşıya kalmak durumundadır. Kuşkusuz bu süreçte her aile, bir yıpranma durumu ile karşılaşmaktadır. Söz konusu yıpranma genel olarak aile bireylerinin, özellikle anne babalar için duygusal bir çöküntüyü akla getirirken, ruhsal çöküntü ile birlikte sosyal ve ekonomik anlamda bir olumsuz durum ile de karşılaşabilirler (Oğultürk, 2012: 28).

Hiçbir anne baba, dünyaya gelecek çocuklarının engelli bir birey olarak doğmasını planlamamaktadır. Böyle bir arzu içerisinde de olmazlar. Nitekim engelli bir çocuk sahibi olan anne babayı yeni bir yaşam şekli beklemektedir. Çünkü bebek sahibi olduktan sonra, alışlagelen durumun ötesinde farklı bir tablo ile karşılaşmaları söz konusudur. Nitekim bununla birlikte anne babaların duygularında farklılıklar da gün yüzüne çıkacaktır. Bu değişimlere adapte olmak, yoğun stresin üstesinden gelmek aileler için kolay bir durum değildir. Çocukların zihinsel engelli olduğunun farkına varan aileler, normal bir çocuğa sahip ailelerin geçirdiği gelişim aşamalarından farklı gelişim aşamalarından geçmektedir. Engelli çocuğa sahip olduğunu öğrenen aileler, öncelikle üzülme ve depresyona girmektedir (Cavkaytar, 2010: 74). Zamanla durumu kabullenmeye çalışan anne babalar, kendi ailelerinin ve çevrelerinin etkisiyle yaşadıkları şokun etkisini atlatmaya çalışırlar. Fakat bu süreci atlatmak için net bir zaman ya da çözüm ortaya koymak oldukça zordur.

3.2.1.1. Şok Aşaması

Ailelerin engelli bir çocuğa sahip olduğuna inanamaması veya kabul edememesi durumuna şok aşaması denmektedir. Anne baba olmak isteyen ya da bebek bekleyen hiçbir anne baba, engelli bir çocuklarının dünyaya gelmesini istemez. Kendileri gibi sağlıklı evlatlara sahip olmayı arzu eder. Engelli olarak dünyaya gelen her çocuk, ailenin istemediği/beklemediği bir durumdur. Bu durum sonucu aile büyük bir şok yaşamaktadır. Söz konusu şok ve kabul etmeme/reddetme aşamasındaki anne babalar, daha çok utanç hissine kapılmakta, engelli bir çocuğu kendine uygun görmeme, ağır bir bedel/ceza ödediğini düşünme eğilimleri gösterirler. Yaşanan şok aşaması, karşılaşılan olayın farkında olamama, görmezden gelip farklı şeylerle vakit geçirme, çocuğu ihmal etme gibi bir takım davranışların görülmesiyle sonuçlanabilir (Cavkaytar, 2010: 76).

3.2.1.2. İnkâr Aşaması

Şok aşamasını yaşayan aile, aynı zamanda inkâr aşamasını da yaşamaktadır. İnkâr aşaması, ailelerin geleceğe yönelik bir takım endişe ve korkuların ortaya çıktığı ve

savunma mekanizmasına dönüştüğü bir süreci ifade etmektedir. Aile inkar aşamasında çocuklarının sahip olduğu engel durumunu kabul etmemesi sonucunda çocukları ile olan ilişkilerinde bir takım sorunlar yaşayabilirler. Çünkü aile, en son aşamada engelli bir çocuğa sahip olduğunu kabul etmeyecektir. Bununla birlikte çocuklarının normal/sağlıklı bir çocuk olduğunu dile getirebilecek deliller bulmaya çalışır. Bu hususta alanında uzman kimselerden alınacak destek sonucu kendilerine uygun gördükleri teşhisi de bulmak isterler (Cavkaytar, 2010: 75).

3.2.1.3. Öfke ve İçerleme Aşaması

Şok ve inkar aşamasını atlarmayan çalışan aileler bir taraftan öfke ve içerleme aşamalarını da yaşamaktadır. Bu aşama, engelli çocuk sahibi olan ailelerde oluşan tepkiyi etmektedir. Aileler zaman ve mekan fark etmeksizin, hiç beklenmedik reaksiyonlar gösterebilirler. Daha önce oldukça sıradan/normal karşıladıkları bazı durumlarda tepki gösterebilirler. Eşler birbirine, çocuklarına, çevresindeki kişilere veya eşyalara zarar verecek davranışlar sergileyebilirler. Bu aşamada yetkililere düşen görev, ebeveynlere güç ve moral vermek, onları olumlu yönde düşünmeleri noktasında harekete geçirmek ve anne babalar ile çocukları arasında iyi bir etkileşim sürecinin kurulmasına yardım etmektir. Nitekim normal şartlarda hiç beklenmedik davranışların ortaya çıktığı örneklerden bahsedilmektedir. Örneğin annelerin, babayı suçlayarak engellilik durumunun geçmişte yapılmış hatalar ile ilişkilendirilmesi öfke ve içerleme aşamasında rastlanan bir durumdur (Cavkaytar, 2010: 76).

3.2.1.4. Uzlaşma Pazarlık Aşaması

Dünyaya gelen bebeğin engelli bir bebek olduğunu öğrenen aileler, daha önce bahsedilen aşamaları yaşarken, bir taraftan da bebek için konulan engelli tanısını öğrendikten sonra reddediş sürecini yaşarlar. Anne babalar, çocuklarının engellilik durumunu öğrenmesi, bu durumu hemen/kolaylıkla kabul etmeleri anlamına gelmemektedir. Çünkü çocuğun sahip olduğu problemin gelişimine ilişkin görüşleri kolaylıkla kabul etmezler. Genellikle neden böyle bir durum ile karşılaştıkları sorusuna cevap ararlar. Doktorlara danışmak, hocalardan medet ummak ve farklı tekniklere başvurmak bu aşamadır. Fakat çocuğa konulan bilimsel tanı ve teşhis, anne baba tarafından dikkate alınmaz. Bu durum ebeveynlerin çaresizliği ve suçluluk duygularının/düşüncelerinin bir göstermesi şeklinde belirginleşmiştir (Cavkaytar, 2010: 76).

3.2.1.5. Kabul Aşaması

En son aşama, kabul aşamasıdır. Kabul aşamasında aileler, çocuklarının engelli bir çocuk olduğu, aile üyeleri arasında engelli bir birey olduğu gerçeği ile yüzleşmiş ve bu durumu kabul etmiştir. Aileler, engelli çocuklarının güçlü ve etkili oldukları noktalara odaklanarak ön plana çıkarmaya çalışırlar. Bu noktaları geliştirip çocuklarını sosyal yaşantıya dahil etmek isterler.

Kabul aşamasında ailedeki olumsuz duygular şiddetini yitirmeye başlamıştır. Çocuklarının engelli durumlarıyla baş etmeyi, kontrol altında tutmayı amaçlayarak, ‘biz şimdi ne yapabiliriz?’ sorusuna cevap arama girişiminde olmuşlardır. Anne ve babalar, engelli çocukları ile aralarında olan ilişkileri düzene sokmaya çalışırken, çocukların ihtiyaçlarını dikkate alırlar. Anne babaların özellikle şok ve inkar aşamasındaki negatif duyguları tamamen sona ermesine de, bu duyguların minimum seviyeye inmesi için çaba gösterirler. Artık ebeveynler, çocuklarının engellilik durumu gerçeğini göz önünde bulundurarak, çocuklarını her yönüyle kabul etmeyi öğrenirler (Ersoy, 2010: 408).

3.2.2. Dışsal Psiko-Sosyal Destek

Zihinsel engelliliğe sahip çocukların aileleri, özellikle engelli çocuklarının ilk doğduğu zamanlarda karşılaştıkları engellilik gerçeğine alışma ve kabul etme aşamalarında, hem kendi ruhsal ve psikolojik hallerinden kaynaklanan durumu kabul etmeyi istemeyerek konuyu dile getirmemekte, hem de sosyal olarak diğer insanlar tarafından ayıplanıp, hor görülme veya dışlanma endişesinden, konuşmamayı, içine atmayı tercih etmektedir.

Anneler evlatlarının farklı mizaçlarından ötürü toplumsal soyutlanma yaşadıklarının bilincinde olup, bunun üzerlerinde oluşturduğu olumsuz etkiyi azaltabilmek için ‘kırılıp üzüleceğime evimde otururum daha iyi’ tarzında gerekçeler ileri sürerek toplumsal bir soyutlanmanın içine kendilerini sokmaktadırlar (Ersoy, 2010: 410).

Böyle bir süreç aileleri içine kapanmaya itmekte yanı sıra endişe, kaygı, üzüntüye de sebebiyet vermektedir. Diğer taraftan aileler çocuklarının engelliliğinden genetik faktörleri, dolayısıyla kendilerini sorumlu görmekte yeni bir çocuk sahibi olmayı istememektedirler. Böyle bir durumda bazen aileler konuyu dile getirmekten kendilerini alıkoymakta, belki de mümkün olabilecek tedavi sürecinin önünü kapamaktadırlar.

3.2.3. Ekonomik Sorunlar

Zihinsel engelli bir çocuğa sahip ailenin, normal gelişim gösteren bir çocuğu olan aileye göre maddi gereksinimleri daha fazladır. Çünkü zihinsel engelli bir çocuk ‘özel’ ve ‘kendine özgü’ ayrı gereksinim ve masrafları olan bir durumdadır. Bu durum itibariyle engelli çocuğun yeme, içme ihtiyaçları, temizliği, gereksinim duyacağı özel elbise ve ihtiyaçları, tedavi ve ilaç masrafları, düzenli olarak muayene, özel eğitim ve bundan kaynaklanabilecek ulaşım giderleri, ailenin içinde bulunduğu zor süreçte önemli ve ayrı bir sorunu oluşturmaktadır.

Zihinsel engelli bireylerin sosyalleşme gereksinimleri dahilinde maddi imkanlar da ön plana çıkmaktadır. Muayene, tedavi, ilaç gibi önemli gereksinimlerin yanında çocukların tiyatro, sinema gibi aktivitelere dahil olması, sosyal yönlü gereksinimlerin karşılanması sürecini ortaya çıkarmaktadır. Bu durumun da aileyi maddi yönden etkileyen faktörler içinde bulunduğu görülmektedir (Sevim, 2011: 59).

Diğer taraftan özel bir çocukla ilgilenmenin verdiği büyük zaman kaybı, aile bireylerinin, özellikle anne ve babanın düzenli bir işe girip çalışmasını, para kazanıp, kariyer planlaması yapmasını engellemektedir. Bu sorun çok önemli bir maddi gider de ortaya çıkarmaktadır.

Kurum bazında hizmet açısından bakıldığında ise zihinsel engelli bireyler için beceri ve durumlarına göre iş olanakları sağlanmalıdır. Sosyalleşmelerinin sağlanması, ekonomik açıdan ailelerine yardımda bulunmaları ve en önemlisi bu bireylerin kendilerini yarar sağlıyor görüp, tatmin olmaları için uygun yer ve şartlarda çalıştırılmaları önemli olacaktır (Karyelioğlu, 2002: 95).

3.2.4. Eşler ve Kardeşler Arası Sorunlar

Zihinsel engelli bir çocuk, bir ailede devamlı olarak ilgi, bakım ve kontrol gerektirmektedir. Bu özel ve yoğun bakım, beraberinde yorgunluk, stres, gerginlik gibi sorunları da getirmektedir. Özellikle bakımını üstlenen kişi veya kişiler bu durumdan fazlasıyla etkilenmektedir. Daha çok zihinsel engelli bir çocuğa sahip ailede engelli, çocuğun bakımını anne üstlenmekte, baba veya diğer bireylerde zaman zaman bu bakıma katılmaktadırlar.

Babalar, çocuklarının bakımları ile ilgili anneye kıyasla daha az görev üstlenmekte, çocuğun sosyalleşmesi ile ilgili sorumluluklara ise bazen dahil olmaktadır. Engelli çocuğa sahip ailelerde çocuğun bakımıyla daha çok anne ilgilenmekte ve annenin bu konudaki sorumluluğu öne çıkmaktadır (Oğultürk, 2012:260) Bu durum

anneler için fazla stres yüküne sebep olurken sosyal ilişkilerinde daha fazla soruna sebep olmaktadır.

Engelli çocuğuyla ilgilenmek zorunda kalan anne, engelli çocuğunun gereksinimlerini karşılamak için daha fazla görev ve sorumluluk üstlenmektedir. Bu durum, annenin enerjisini fazlasıyla alacağından dolayı gündelik yaşamda annenin yapması gereken diğer işlerinde zorluklar çıkmasına neden olacaktır. Zamanının çoğunluğunu çocuğuna ayıran anne, zamanla eşiyle ve ailesiyle olan ilişkilerinde bir farklılık yaşayacaktır. Çünkü zamanla ailesinden uzaklaşma görülecek ya da aile bireyleri arasında eskiden var olan ilişki ve iletişim zamanla değişecektir (Esen, 2003: 79). Her ne kadar hiçbir anne çocukları arasında ayırım yapmayacak görüşü hakim olsa da, engelli bir çocuğa sahip olan anne, diğer çocuklarına karşı engelli çocuğuna daha fazla hassasiyet gösterecektir. Bu durum, engelli olmayan diğer çocuklar tarafından farklı duygusal tepkilerin ortaya çıkmasına, örneğin kıskançlıkların yaşanmasına neden olacaktır. Sağlıklı çocuklar, her ne kadar engelli bir kardeşin varlığının ve gelişiminin farkında olsa da, bu kıskançlık durumu bir süre sonra kaçınılmaz hale gelebilir. Sağlıklı olan çocuklar, engelli olan kardeşe karşı üzüntü, utanç, kıskançlık ve düşmanlık gibi bazı duygular geliştirebilirler (Esen, 2003: 79).

3.2.5. Damgalanma Sorunu

Seyyar (2015: 155)'a göre damgalanma, diğer bireylerin bir birey hakkında yaptıkları olumsuz değerlendirmelerin sonucunda, o bireyin kendisini yalnız ve yetersiz bir birey olarak görmesidir. Engelli bir çocuğun sahip olduğu düşünülen söz konusu yetersizlikler, şekilsel bozukluklar, anormal davranışlar ve benzeri sayılabilecek birtakım özelliklerinden dolayı ailesinden başlayarak, mahallesindeki ve okulundaki arkadaşları ile komşuları olan kişiler tarafından yapılan olumsuz bir takım yakıştırmalarla karşılaşabilir. Bu durum engelli çocuğun gelişimini olumsuz yönde etkilerken, aynı zamanda aile üyelerinin de üzüntü ve acı yaşamasına sebebiyet vermektedir. Engelli çocuğu bulunan ailelerin bazıları, yaşadıkları sosyal ilişkilerinden hareketle yaşadıkları durumlara tabi tutulmaları esnasında, engelli çocuklarına yönelik 'sakat', 'deli', 'özürlü' gibi damgalayıcı ve küçük düşürücü yakıştırmalarla karşılaşmaktadırlar (Aslan ve Selim, 2011: 460).

Engelli birey yakınları, yaşanan bu durum karşısında koruyucu bir tavır üstlenerek kalkan görevi görmeye çalışır. Böylece engelli bireyin sağlıklı/normal bir birey gibi kabul edildiği düşüncesini ortaya koymaya gayret gösterirler (Goffman, 2014: 140). Sonuç olarak engelli bir çocuğun toplum içerisinde yaşadığı damgalanma sorunu, aile

üyeleri üzerinde de olumsuz etkiye neden olmaktadır. Çünkü çocuğun yaşadığı problem ailesini de etki altına almıştır.

3.2.6. Dışlanma Sorunu

Engelli bireyin ve engelli bireyin ailesinin hayatında karşılaştığı önemli problemlerden birisi de dışlanmadır. Dışlanma, karşılıklı etkileşimin zıttı olarak kabul edilmektedir. Yani negatif olan sosyal tecrit, gönüllü veya bir baskının sonucu olarak, zorunlu bir şekilde bireylerden, toplumdan uzaklaşma, sosyal ilişki geliştirememeye ya da tek başına münzevi bir yaşam kurma anlamına gelmektedir (Seyyar,2015: 645). Dışlanma, Taylan ve Barış (2015: 34)'e göre genellikle eşitsizlik, yoksulluk, irtibatsızlık, yabancılaşma, bütünleşememe ve marjinallik gibi kavramlarla kullanılmaktadır.

Engelli çocuk ve ailesinin sosyal yaşam alanları olarak kabul edilebilecek alanlar olarak okul, mahalle, alışveriş merkezleri gibi yaşam alanlarına dahil edilmeme, kabul edilmeme, dışarıda bırakılma gibi durumlarla karşılaşarak bir nevi sosyal dışlanma durumu ile karşılaşmaktadırlar. Bu durum bazı zamanlarda sözlü olarak gerçekleşebilirken, bazı zamanlarda davranışlarla dergilenmektedir.

Bir ailenin engelli bir çocuk sahibi olması, bir takım sosyal içerikli olumsuz etkileri de beraberinde getirmektedir. Çünkü aile üyeleri, çocuklarının sahip olduğu engellilik durumundan dolayı sosyal ortamlara rahatlıkla girememektedir. Hatta bazı toplumlarla engelli bireylere yönelik önyargılı düşüncelerin varlığından söz edilebilir. Bir engelli birey ile iletişim kurmanın ötesinde, birlikte aynı ortam içerisinde bulunmak bile istenmemesi durumları ile karşılaşmaktadır. Örneğin sağlıklı/normal çocukların sınıfında zihinsel yetersizliği olan bir çocuğun olmasını istenmeyen bir durumdur. (Sevim, 2011: 71).

3.2.7. Engelli Çocuğun Arkadaşları ve Komşularla İlişkiler Sorunu

Engelli çocuğun yaşadığı önemli sorunlardan birisi de arkadaşlık ve komşuluk ilişkilerinde görülmektedir. Çocuğun engellilik durumundan kaynaklı sahip olduğu fiziksel özellikler ve sağlıklı/normal bireylere nazaran farklı kabul edilebilecek birtakım davranış ve tutumları ile bu ilişkileri geliştirmekte sorun yaşadığı söylenebilir. Çünkü engelli çocuk, arkadaşları arasında, alay edilen, dalga geçilen bir şaka ve mizah unsuru olarak kabul edilebilir. Bu hem çocuğun hem aile üyelerinin onurunu kırmakta, yaşamlarını olumsuz etkilemektedir. Sağlıklı/normal çocuklara arkadaşları tarafından

gösterilen bu tutum ve tavırların gelişim çevresi daha çok okullarda ortaya çıktığı söylenebilir (Esen, 2003: 89).

3.2.8. Engelli Kullanımına Uygun Olmayan Binalar, Ulaşım araçları ve Mekânlar Sorunu

Gündelik yaşamda engelli çocukların ve ailelerinin karşılaştığı sorunlardan birisi de ergonomik olmayan, kullanım açısından zorlayıcı binalar ve ulaşım araçları ile ilgili sorunlardır. Engelli çocuğun ve ailesinin yaşamakta olduğu ev, eğitim gördüğü okul, gittiği hastane, ulaşım amacıyla kullanılan ulaşım araçları, alışveriş için gittiği mekanlar kısaca gündelik yaşamında ihtiyaç duyabileceği her şey için bir takım kolaylıklara ihtiyaç duymaktadır. Engelli çocuk ve ailesinin gündelik yaşama katılım sağlaması için gerekli olan alt yapının ve fiziki imkanların sağlanmaması, engelli bireyler önüne yeni engellerin konulması anlamına gelmektedir (Cangür vd., 2013: 6).

Engelli kişilerin çevreye/mekana bağlı koşullar çerçevesinde yaşadığı ciddi sorunlar bulunmaktadır. Engelli bireylerin yaşamakta oldukları yerlerde, mekana bağlı var olan bir takım fiziksel sorunların ortadan kaldırılması gerekmektedir. Toplu taşıma araçlarında görülen eksikliklerden, çok işlek yerlerde uyarı işaretlerinin konulmamasından, tekerlekli sandalyelerin kullanımına uygun rampaların yapılmayışından, engelli lavabolarının olmamasından ve daha sayılabilecek nedenlerden kaynaklanan sorunlar engellilerin ulaşım konusunda yaşadıkları sorunlar arasında sıralanabilir (Burcu, 2007: 237).

3.2.9. Gelecek Endişesi Sorunu: ‘Biz Ölürssek Ona Ne Olur? Ona Kim Bakar?’

Engellilik seviyesi oldukça yüksek olan engelli bireylerin genel olarak bakıma muhtaç olduğu söylenebilir. Bu tür engelli bireylerin olduğu aile bireyleri açısından önemli sorunlardan birisi de, normal/sağlıklı bireylerin vefat etmesi sonucu geride kalan engelli bireylerin ne olacağı sorunudur/endişesidir (Seyyar, 2015: 412). Bu durumdaki çok sayıda aile, bazen en mutlu anlarında bile bu gerçeklik ile karşı karşıya gelmektedir. Çünkü kendilerine bir şey olursa, geride bıraktıkları engelli bireye kimin sahip çıkacağı, onunla kim ilgileneceği, bakımını kimin üstleneceğini düşünmeleri ve endişe gütmeleri doğal bir durum olarak karşılanmalıdır.

4. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

4.1. Çalışmanın Yöntemi

Bu araştırmada nitel analiz yöntemi kullanılmış ve elde edilen verilen içerik analizi ile analiz edilmiştir. Nitel analizler sosyal olaylar ve olguların nasıl ve ne şekilde gerçekleştiğini anlamamızı sağlayan tekniklerdir. Nitel araştırmalar sayısal olarak verileri ölçmekten ziyade belirli değişkenlerin derinlemesine ve detaylı bir şekilde incelenmesini amaçlamaktadır. İçerik analizi, nitel veri analiz türleri arasında en sık kullanılan yöntemlerden biridir. İçerik analizi tümdengelim yöntemini izleyen, genel olarak görsel ya da yazılı verilerin analizinde tercih edilen bir yöntemdir. Araştırmacılar bu yöntemde araştırma konusu ile ilişkili olan kategorileri oluşturup akabinde de veri setinin içerisinde bu kategorilere uygun olan cümle, kelime ya da görselleri tespit ederek analizi gerçekleştirmektedir (Karasar, 2015).

4.2. Çalışmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı ilköğretim çağındaki engelli çocukların eğitim hayatında yaşadıkları zorlukların Ağrı il merkezinde yaşayan aileler örneğinde ortaya konulmasıdır.

4.3. Katılımcı Grubu

Ağrı il merkezinde ikamet etmekte olan toplam 15 katılımcı ile yüz yüze görüşme tekniği kullanılarak önceden belirtilen sorular rehberliğinde mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların 2'si erkek 13'ü kadındır. İncelenen engelli çocukların 9'u kız 6'sı erkektir.

4.4. Veri Toplama Araçları

Bu çalışmanın verileri nitel araştırma veri toplama yöntemlerinden olan görüşme yönteminin içerisinde yer alan “yarı yapılandırılmış görüşme tekniği” kullanılarak toplanmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme yönteminde görüşmelerde kullanılmak üzere sorular hazırlanır ve görüşme yapılan kişilere bu soruları istedikleri uzunlukta cevaplama şansı tanınmaktadır. Bu kapsamda araştırmacı tarafından uzman görüşü de alınarak 11 sorudan oluşan açık uçlu form oluşturulmuş ve katılımcılara yöneltilmiştir.

4.5. Verilerin Analizi

Tez çalışmasında araştırmacı tarafından oluşturulan “yarı yapılandırılmış görüşme formu” ilgili örnekleme dijital platformdan ulaştırılmış ve tüm sorulara eksiksiz yanıt vermeleri istenmiştir. Görüşme formları katılımcılar tarafından doldurulduktan sonra tekrar dijital platformdan araştırmacıya ulaştırılmış ve incelemeler tamamlandıktan sonra gerekli tema, alt tema ve kodlamalar oluşturularak veriler içerik analizi yöntemi ile analiz edilmiştir.

5. ARAŞTIRMANIN BULGULARI VE YORUMLANMASI

5.1. Engelli Aileleri/Yakınları ile Görüşme

Tablo 1. İlköğretim çağındaki engelli çocukların eğitim yaşamında karşılaştıkları

<i>Tema</i>	<i>Alt Tema</i>	<i>Alt Kategori</i>
İlköğretim Çağındaki Engelli Çocukların Eğitim Yaşamında Karşılaştıkları Sorunlara İlişkin Aile/Aile Yakını Görüşleri	Engel Durumu	Otizm
		Konuşma Bozukluğu
		Down Sendromu
		Zihinsel Engel
		Spastizm
		İşitme Engeli
	Sağlık Hizmetleri Gereksinimleri	Rapor Yenileme
		Fizik Tedavi
		Rehabilitasyon
		Dr. Takip ve Kontrolü
		İlaç/Diyet
		Cihaz/Bakım
	Engel Durumunun Eğitim Hayatına Etkisi	Reddedilme/Dışlanma
		Geriden Gelme
		Öğrenme Zorluğu
	Engel Durumunun Arkadaşlık İlişkilerine Etkisi	Çekingenlik
		İletişim Problemleri
		Şiddet
		Dışlanma
		Fiziksel Yetersizlik
		Dikkat Etkikliği
	Engel Durumunun Meydana Getirdiği Problemler	Hırçınlık/Şiddet Eğilimi
		Temel İhtiyaçları Karşılayamama
		Sosyal İlişkilerde Problemler
		Ailelerin Kısıtlanması
		Özel Eğitim/Öğretmen eksikliği
		Dil Terapisi Talebi
	Eğitim Kurumlarının İhtiyaçlara Verdiği Yanıt	İlerleme Problemi
		Engellilere Yönelik Alan Eksikliği
		Materyal Eksikliği
		Anlayış Eksikliği
		Rapora Yönelik Problemler
		Hastane/Doktor/Bölüm Eksikliği
	Engellilere Yönelik Sağlık Hizmetleri	Sağlık Çalışanlarının Yaklaşımı
		Sosyal/Spora Dayalı Etkinlikler
		Güvenli Alan
		Eğitim/Sağlık Olanakları
		Oyun Alanı
		Psikolojik Destek
	Engelli Çocuklara Bakış Açısı	Destek Görme
		Acıma/Yargılama
		Uygulama Problemleri
	Devlet Hizmetleri	Maddi Destek
		Eğitim/Sağlık Olanakları
		Sosyal Destek Gereksinimi
		Sosyal Hizmetler
	Engelli Çocukların Yaşam Alanı	Eğitim/Sağlık Merkezi Eksiklikleri
		Fiziki Şartlar
		Oyun Alanı Eksikliği

Sorunlara İlişkin Aile/Aile Yakını Görüşleri Temasının Engel Durumu, Sağlık Hizmetleri Gereksinimi, Engel Durumunun Eğitim Yaşamına Etkisi, Engel Durumunun Arkadaşlık İlişkilerine Etkisi, Engel Durumunun Meydana Getirdiği Problemler, Eğitim Kurumlarının İhtiyaçlara Verdiği Yanıt, Engellilere Yönelik Sağlık Hizmetleri, Engelli Çocukların Gereksinimleri, Engelli Çocuklara Bakış Açısı, Devlet Hizmetleri, Engelli Çocukların Yaşam Alanı Alt Temalarına İlişkin Kodlar

5.2. Kategori 1: Engellilik Durumu ile İlgili Engelli Aile/Yakınlarından Alınan Bilgiler

Katılımcılardan çocukların engel durumlarıyla ilgili bilgi vermeleri istenmiştir. Alınan yanıtlar kapsamında toplam 15 aile/aile yakını ile yapılan görüşmelerde 12 çocuğun zihinsel engelli, 1 çocuğun fiziksel engelli, 1 çocuğun işitme engelli ve 1 çocuğun ise hem zihinsel hem de fiziksel engelli olduğu anlaşılmıştır. Bahsi geçen fiziksel ve zihinsel engeller, engelli çocukların aileleri tarafından otizm, konuşma bozukluğu, downsendromu, spastizm, işitme engeli gibi durumlar olarak ifade edilmiştir. Direkt olarak ailelerden alınan yanıtlar aşağıda yer almaktadır.

Çocuğuma 3 yaşındayken Çocukluk Otizmi tanısı kondu. Orta düzeyde. Şu an 14 yaşında. (K1)

Çocuğum 2 yaşında havale geçirdi. Konuşma bozukluğu var. Fizik tedavi görüyor.1 yıl yoğun bakımda kaldı. Şu an 8 yaşında. Yaşıtlarına göre bir yıl geride. (K2)

Çocuğum down sendromlu, genetik sebepli. İleri yaşta anne olmamdan kaynaklı olduğunu söylediler. (K3)

Otizm-Spektrum. (K4)

Otizm-Konuşma bozukluğu var. Kendini rahat ifade edemiyor. Sinirli. (K5)

Down sendromlu. Konuşma bozukluğu var.2 yaşında teşhis kondu.2,5 yaşında özel eğitime başladım. (K6)

Tubereskloz hastası, epilepsi. Tubereskloz otizme çevirdi. Ailede genetik olarak var.5 çocuğumun üçü engelli. Eşim de engelli. (K7)

Kardeşim down sendromu. Konuşma bozukluğu var. (K8)

Atipik otizm. Asperger sendromu. İlk teşhis 8 yaşında kondu. Geç tanı konuldu. (K9)

Zihinsel engelli. Erken doğum yaptım.7 aylık. Dikkat dağınıklığı var. 5 yaşındayken anaokulunda öğretmeni fark etti. (K10)

Spastik-prametüre. Aşıltendonu kısalığı var. Kas hastalığı. Hidrosefali geçirdi.2 yaşında fark ettik. (K11)

Çocuğum hafif düzeyde zihinsel yetersizlik var. Genetik olduğunu söylediler.2 engelli çocuğum daha var. (K12)

Ağır düzeyde Otizm Spektrum bozukluğu tanısı bulunmaktadır. 5 yaşında fark ettik. (K13)

Çocuğum işitme engelli. Az işitiyor. Implant kullanıyoruz. 3 yaşında fark ettik. (K14)

Hafif düzeyde A-Tipik Otizm.5 yaşında fark ettik. Şu an 10 Yaşında. (K15)

5.3. Kategori 2: Sağlık Hizmetleri Gereksinimleriyle İlgili Engelli Ailelerinin Görüşleri

Katılımcılara çocuklarının engellilik durumunun sürekli sağlık hizmeti gerektirip gerektirmediği sorulmuştur. Alınan yanıtlar doğrultusunda rapor yenileme, fizik tedavi,

rehabilitasyon, doktor kontrolü ve takibi, ilaç/diyet, cihaz/bakım konularının katılımcılar ve engelli çocukları bakımından önem taşıdığı anlaşılmaktadır. Ailelerin ifadeleri doğrultusunda bir kısım çocuğun devamlı sağlık gereksinimine ihtiyacı olduğu görülmekte ancak tüm çocuklar için devamlı sağlık hizmetinin gerekmediği görülmektedir. Ancak rapor çıkartma/yenileme, doktor takip ve kontrolü gibi hususlar periyodik olarak da düzenli bir gereksinime dönüşebilmektedir. Görüşme sağlanan aileler, çocukların engel durumuna göre ilaç veya diyet tedavisi gördüğünü belirtmekle birlikte fiziksel engele sahip olan çocukların dönemsel ya da devamlı fizik tedavi ve rehabilitasyon ihtiyacı olduğu görülmektedir.

Sürekli sağlık hizmeti almamızı gerektiren bir durumumuz yok çok şükür. Yılda bir kez engelli raporunu yenilemek için hastaneye gidiyoruz. Sürekli kullandığımız bir ilaç şu an için yok. Daha önce 2 yıl kadar kullandık. (K1)

Doktorların önerisiyle tedaviye başladık. Kenedi imkanlarımızla evde fizik tedavi yaptık ama yetersi kaldık. Şimdi rehabilitasyona getiriyoruz. Buraya başladığımızdan beri ilerleme görüyoruz. (K2)

Evet gerektiriyor. Kronik hastalıkları var. Kalp yetmezliği, tiroid hastalığı var. Ciğeri sorunlu, diyet yapması gerekiyor. Bu nedenle sürekli takip edilmesi gerekiyor. (K3)

Doğrudan sağlık hizmeti gerektiren bir durumumu yok. Otizm diyeti ile ilaç desteği alıyoruz (K4)

Şu an ilaç kullanmıyor. Tedavi de görmüyor. Sadece rapor çıkarmak için hastaneye gidiyoruz. (K5)

Evet devamlı kontrol altında tutuyoruz. Çocuk onkolojisi ve nefrolojide sürekli kontrol ediliyor. Epilepsi ilacı kullanıyoruz. (K7)

Pandemiden önce hep hastaneye gidiyorduk. Bazen İstanbul'a ve Erzurum'a da götürüyorduk. Kalp rahatsızlığı var. Gözünden ameliyat oldu. Sürekli tiroid ilacı kullanıyor. (K10)

Sürekli sağlık hizmeti gerektirmiyor. Bizim için uzun bir süreç. Her gün rehabilitasyona gelip 1-2 saat fizik tedavi görüyoruz. Bunu yeterli görmediğimi için özel tedavi de aldırıyoruz. Ameliyat oldu. İlaç kullanmıyoruz. (K11)

Sürekli sağlık hizmeti gerektiren durumu bulunmamaktadır. Belli aralıklarda rapor için hastaneye gidip kontrollerini yaptırıyoruz. Şu an ilaç kullanmıyoruz ama daha önce risperdal sakinleştirici hap kullandık. (K13)

Sürekli bir sağlık hizmeti almıyoruz. Cihaz kullandığımız için belli aralıklarla cihazın bakımı gerekiyor. Bu nedenle hastaneye gidiyoruz. İlaç kullanmıyoruz. Her yıl rapor yeniliyoruz. (K14)

5.4. Kategori 3: Engel Durumunun Eğitim Yaşamına Etkisiyle İlgili Aile Görüşleri

Katılımcılara çocuklarının engellilik durumunun eğitim hayatına etkisinin ne olduğu sorulmuştur. Alınan yanıtlar kapsamında çocukların reddedilme/dışlanma, geriden gelme, öğrenme zorluğu gibi problemlere başa çıkmak durumunda oldukları anlaşılmaktadır. Genel itibarıyla hem okul yönetimi hem de veliler tarafından istenmeyen, yargılanan ve dışlanan engelli çocuklar, eğitim aldıkları kurumlarda okul yönetimi ve velilerin de etkisiyle arkadaşları tarafından da kabul görmemektedir. Bu durum sosyal ve psikolojik yetersizlik durumlarını ortaya çıkarmakla birlikte ailelerin ifadeleri doğrultusunda engelli çocukların eğitim odağının da dağılmasına neden

olmaktadır. Aynı zamanda ailelerin verdiği yanıtlardan bahsi geçen psikolojik zorlanmaları engelli çocukların ailelerinin de yaşadığı anlaşılmaktadır. Yaşıtlarına oranla öğrenme zorluğu yaşamaları dolayısıyla geriden gelen engelli çocukların çeşitli sebepler dolayısıyla eğitimde zorluklarla karşılaştıkları görülmektedir. Fiziksel veyahut zihinsel engellerin adaptasyon, kabul görme ve öğrenme hususlarında net bir belirleyici olduğu anlaşılmaktadır.

Eğitimcilerin bizim hayatımıza olan etkileri daha önemli. Çocuğum okula ilk başladığında okul idaresi, öğretmenler ve velilerden yana çok sorun yaşadık. Çocuğumu kabullenme noktasında bize sıkıntı yarattılar. Biz bu çocuğa bir şey veremeyiz, burada eğitim görmesi ona bir şey kazandırma diğer çocukları olumsuz etkiler gibi ön yargılı davranışlara maruz kaldık. Kaynaştırma eğitime katılım sağlamakta çok zorlandık. Şu an Rehabilitasyon merkezinden destek alıyoruz. (K1)

Engelli olması okula başlamasını geciktirdi. Şu an yaşıtlarına göre çok geri. Çok yavaş ilerleme sağlıyoruz. Sürekli desteklenmesi gerekiyor. Hem okuldaki öğretmenleri hem de rehabilitasyondaki hocalar ilgileniyorlar sağ olsunlar. Ama yaşıtları 3. Sınıf o daha 1. sınıfta. (K2)

Çocuğum şu an 11 yaşında ve 3. Sınıfa gidiyor. Yaşıtlarına göre geride. Anaokulundan itibaren olumsuz şeylerle karşılaştık. Çocuğum sürekli dışlandı. Normal çocukların yaptığı hareketleri benim çocuğum yaptığında hor görüldü, dışlandı. Aşırı tepki verildi. Öğretmenlerden ve velilerden bizleri idare etmesi için sürekli ricacı oldum. çok yıprandım. Çok şükür bu durumlara geldim. (K3)

Çocuğum 9 yaşında ve 2. Sınıfa gidiyor. Anaokulundan itibaren sıkıntı yaşadık. Çocuğumuz özgün eğitime katılınca sorun yaşadık. Öğretmenler ve bazı veliler bizi kendi çocuklarıyla aynı ortamda istemediler. Öğretmenler sınıfın düzeni bozulur diye istemedi bizi. İlkokula başlayınca gölge öğretmen tuttuk. Onun da sürekli sınıfta olması öğretmeni rahatsız etti. Hep bir dışlanma ile karşılaştık. Kabullenemediler bizi. (K4)

Hastalığından dolayı okula gitmek istemiyor. Şiddet davranışı var. Okula 1 yıl geç gitti. Şimdi 10 yaşında 3. Sınıfa gidiyor. Rahatsızlığından dolayı okumayı 2. Sınıfta öğrendi. (K5)

2.5 yaşında çocuğumu özel eğitime başlattım. Anaokuluna gitmedi. Okul hastalığından dolayı onu kabul etmedi. Burada bir şey yapama boşuna gönderme dediler, biz de göndermedik. 6 yaşında ilkokula başladı ama hala okuma yama bilmiyor. Şimdi 10 yaşında ve 4. sınıfa gidiyor. (K6)

Anaokuluna gönderdik kabul etmediler. Biz alamayız dediler. Özel eğitime yönlendirdiler. 1 yıl rehabilitasyona gitti. Daha sonra özel eğitime gitti. Harflerin bazılarını tanıyor ama okuma yazma bilmiyor. 11 yaşında 4. Sınıfa gidiyor. (K8)

İlkokula başladığında hastalığının farkında değildik. Okula 6 yaşında başladı. Çok öfkeliydi biz normal davranış sandık. Ama bu durum okulda arttı. Özellikle okulda eğitsel baskı olduğu için saldırgan davranışları arttı. İdare bize çocuğumuzu okuldan almamız gerektiğini söyledi. Öğretmeni sınıfın düzenini bozduğunu ders işleyemediğini söyledi. Velilerin şikayetçi olduğunu söylediler. Çocuğu okuldan almak zorunda kaldık. Psikolojik destek almaya başladık. Bir yıl sonra anaokuluna gönderdik. Aynı sorunlardan dolayı sadece 2 hafta devam edebildi. Şu an 13 yaşında ve 4. Sınıfa gidiyor. 1. sınıfa başladığında gölge öğretmen tuttuk. Çocuğumla derslere giriyordu. Bu okul idaresi ve öğretmeni rahatsız etti sorun yaşadık. Gölge öğretmeni sınıfa almadılar. Öğretmenin ve okul idaresinin örgütlemesiyle veliler imza toplayıp çocuğumu okuldan uzaklaştırmak istediler. Çocuğum fiziksel şiddete bile maruz kaldı. Çok zorluk yaşadık. (K9)

Okula başlamadın sıkıntı yaşamadık. 1. sınıfa başlayınca öğretmen gelin çocuğunuzu alın dedi. Sonra devlet okulundan alıp OÇEM'e verdik. 3 yıldır 1 sınıfa gidiyor. Hala okuma yazma bilmiyor. Rehabilitasyon merkezine gidiyor. Harfleri tanıyor ama birleştiremiyor. (K10)

Akranlarıyla aynı seviyede olmadığı için ve birçok konuda geri kaldığı için çocuğu eğitime katmakta açıkçası zorlandık. 2 yıl ana sınıfına gitti, orada da zorlandık. 1. sınıfa bu yıl başladık. Davranış bozukluğu olduğu için sorun yaşıyoruz. Kendini soyutluyor, ortamdan bağımsız hareket etmek istiyor. Ama öğretmeni çok iyi yardımcı olmaya çalışıyor. Daha okuma yazma öğrenmedi. Farklı bir sıkıntımız yok. (K12)

5.5. Kategori 4: Engel Durumunun Arkadaşlık İlişkilerine Etkisi Konusunda Aile Görüşleri

Katılımcılara çocuklarının engellilik durumlarının arkadaşlık ilişkilerine olan etkisinin neler olduğu sorulmuştur. Alınan yanıtlar kapsamında çekingenlik, iletişim problemleri, şiddet, dışlanma, fiziksel yetersizlik ve dikkat eksikliği gibi konular ön plana çıkmaktadır. Aileler engelli olmaları sebebiyle çocukların sosyal anlamda çekingen bir yapıya sahip olduklarını belirtmektedir. Buradan hareketle çeşitli önyargılar sebebiyle engelli çocukların iletişim konusunda problem yaşamalarına neden olmaktadır. Ailelerin ifadelerinden, çocukların engel durumları doğrultusunda diğer çocuklar tarafından dışlanmaları sebebiyle sosyal problemler yaşadığı anlaşılmaktadır. Engelli çocuklar fiziksel yetersizlik dolayısıyla oyunlara dahil olamadıkları gibi aynı zamanda zihinsel engelleri dolayısıyla da dışlanmakta ve arkadaşlık ilişkilerinde zayıf kalmaktadırlar. Hastalıklarından veya engellerinden kaynaklı agresif davranışlar sergileyebilen çocukların daha yoğun sosyal problemlerle karşılaştıkları gözlemlenmektedir.

Aslında sosyalleşmeyi isteyen bir çocuk ama konuşmadığı için ve fiziksel engeli olduğu için utanıyor çekiniyor ortamlara çok giremiyor. Bu nedenle çok üzülüyor. (K2)

Otizmlili çocukların en önemli sorunu iletişim. Çocuğumun arkadaşlık ilişkileri zayıf. Dışarı çıktığında mutlaka kontrol edilmesi gerekiyor. Zaman zaman hırçınlaşıyor. Bu da sosyal ilişki kurmasına engel oluyor. (K4)

Arkadaşlık ilişkileri zayıf. Arkadaşlarına vuruyor. Kimseyle oynamıyor. Tek kalmayı istiyor. (K5)

Kimseyle arkadaşlık etmiyor. Ben de izin vermiyorum. Çocuklara zarar veriyor. Dışarı çıkartmıyorum. Okulda öğretmenler şikayet ediyor. Yaramazlık yapıyor diyorlar. Tek kalmayı seviyor. (K6)

Arkadaşlık ilişkileri zayıf. Arkadaşları onu kabul etmiyor. Kendisi arkadaşlarıyla oynamak istiyor ama diğer çocuklar onu kabul etmiyor. Ona deli diyorlar. O da sinirleniyor. Kendini yere atıyor. (K7)

Yaşlılarıyla iletişim kurmada sıkıntı yaşıyor. Tek başına oynamayı tercih ediyor, çabuk sıkılıyor. Uzun süreli dikkat toplayamıyor. Bu nedenle sosyal değil, bu nedenle diğer çocuklar da onunla oynamak istemiyor. (K12)

Arkadaşlarıyla iletişim kurmuyor. Sosyal yönü zayıf. Çocuklardan kaçıyor. Onlarla oyun oynamıyor. (K13)

Çocuğum cihaz kullandığı için diğer çocuklar tarafından çabuk fark ediliyor. Bu durum kızımın arkadaş ilişkilerini olumsuz etkiliyor. Diğer çocuklar cihaza dokunmak hatta bazen ellerine almak istiyorlar. Biz de çocuğumuzu cihaza zarar gelmemesi noktasında sürekli uyardığımız için diğer çocuklardan uzaklaşmak zorunda kalıyor. Bu nedenle arkadaş ilişkileri çok iyi değil. (K14)

Anasınıfından itibaren İletişim ve sosyalleşme noktasında çocuğum sorun yaşamadı. Okulda durumu iyi, arkadaşlarını seviyor. Onlarla oyun oynuyor, sohbet ediyor. Ama yaşadığımız binadaki çocuklar için aynı durum söz konusu değil. Komşularımızın çocukları onunla iletişim kurmuyorlar. Çocuğumu dışlıyorlar, ona deli diyorlar, bizi döver diyorlar. (K15)

5.6. Kategori 5: Engel Durumunun Meydana Getirdiği Problemlerle İlgili Aile Görüşleri

Katılımcılara çocuklarının engellilik durumuyla ilgili ne gibi zorluklar yaşadıkları sorulmuştur. Alınan yanıtlar kapsamında hırçınlık/şiddet eğilim, temel ihtiyaçların karşılanamaması, sosyal ilişkilerde problemler, ailelerin kısıtlanması gibi hususlar ön plana çıkmaktadır. Engelli çocukların psikolojik ve fiziksel sorunlarından ötürü veya kimi zaman sosyal problemlerle ilişkili olarak hırçın davranışlar sergilediklerini ve arkadaşlarına, çevrelerine, kendilerine zarar verdiklerini ifade eden aileler aynı zamanda bu çocukların tek başına temel gereksinimlerini gideremediklerini belirtmişlerdir. Engelli çocukları olan aileler çocuklarını tek başına bırakmadıklarını, yeme-içme, tualete gitme gibi ihtiyaçları için aile bireylerinden birine ihtiyaç duyduklarını ifade etmişlerdir. Çeşitli obsesif davranışlar ve fiziksel engelleri dolayısıyla da çocukların yalnız başına kalmalarını doğru bulmayan ailelerin evde ve ev dışına çıkarken pek çok açıdan zorlandıkları, kaygılandıkları ve kısıtlandıkları görülmektedir. Gerek çevresel kaynaklı gerekse engelli çocukların kendi karakterlerinden kaynaklı sosyal problemler gözlemleyen aileler bu durumun da engel durumunun meydana getirdiği problemlerden bir tanesi olduğunu ifade etmektedir.

Çocuğumun en büyük sıkıntısı takıntı. Biri bitiyor diğeri başlıyor. Her şey istediği gibi olsun istiyor. Olmayınca da hırçınlaşıyor. Komut almada sıkıntı yaşamıyor ancak uygulamada zorlanıyor. Beslenmede sıkıntı yaşadık, tuvalet alışkanlığını kazanmada zorlandık. Ama çoğunu aştık. (K1)

Hem fiziksel engeli hem de konuşma bozukluğu olduğu için tek başına hareket edemiyor. Bu nedenle sürekli yanında olmamı gerekiyor. Bu da bizim hem sosyal hayatımızı hem de iş hayatımızı olumsuz etkiliyor. (K2)

İyi ve kötüyü ayırt edemiyor. Kendini savunamıyor. Bu nedenle uzun süreli yalnız bırakamıyoruz. Tuvalet alışkanlığını çok geç kazandı. Bu süreçte çok yıprandık. Hayatımızın her alanını onu düşünerek planlamak orunda kalıyoruz. (K3)

Sosyal yönü zayıf, kolay iletişim kuramıyor. Eğitime tam olarak katılamıyor. Bu durum eğitim hayatını olumsuz etkiliyor. Sosyal ilişkilerini zayıflıyor. Bu durum aile ilişkilerimizi de olumsuz etkiliyor. Aile ziyaretlerimize engel oluyor. Çocuğu yalnız bırakamıyoruz. Çoğu zaman işlerimiz aksıyor. Beslenme sorunumuz var. Otizm diyeti yapıyoruz. (K4)

Anne olarak çok üzülüyorum. İyileşmesini istiyorum. Onu yalnız bırakamıyorum. Kendine zarar veriyor. Dışarı yalnız çıkaramıyorum. Kaçma davranışı var. Sürekli kontrol etmemiz gerekiyor. (K5)

Her şeyimizi zorlaştırıyor. Dışarı gidince aklım evde kalıyor. O dışarı çıktığında sürekli onu düşünüyorum. Yemeği kendisi yiyor. Tualete ben onunla gidiyorum. Sürekli onunla ilgilenmem gerekiyor. Hayatımı ona göre düzenliyorum. (K6)

Öfke dönemlerinde kendimizi soyutlamak zorunda kaldık. Sosyal hayatımız yok denecek kadar az. Hayatımızı çocuğumuza göre şekillendirmek zorundayız. Her gün öğlen ilçeden gelip ona yemek hazırlayıp dönüyorum. Komşuluk ilişkilerimiz çocuğumuzun durumundan dolayı zayıf. (K9)

Kızım gezmeyi çok seviyor. Onu kendimizle götürüyoruz. Ama yemek yemiyor. Biz zorla veriyoruz. Evi dağıtıyor. Evde tek bırakamıyoruz. Onunla sürekli birinin kalması gerekiyor ya da kendimizle götürüyoruz. (K10)

Hem maddi durumumu iyi olduğu için hem de mesleğimiz gereği çocuğumuza zaman ayırabiliyoruz. Hayatımızı tamamen ona göre şekillendiriyoruz. Ama bizim olmadığımız

zamanlarda özellikle fiziksel eksikliğinden dolayı sıkıntı yaşıyoruz. Bizimle olduğunda sorun yok. Birlikte çok fala aman geçirmeye çalışıyoruz. Sürekli geziyoruz. (K11)

Özellikle bulunduğumuz çevrede çocuğumun farklılığı ortaya çıkınca kabullenmede sorun yaşadık. Çocuğumun farklılığını kendi çocukları için tehlike olarak görenler oldu. Bizden uzak duruyorlar da. Çocuğum zarar veren biri olmadığı için zamanla bunu aştık. Ama bizi ilk kez görenler genel de yine çekinme, kaçma davranışı gösteriyorlar maalesef. Ayrıca çocuğumu yalnız bırakamıyoruz, sürekli yanında birinin olması gerekiyor ya da gittiğim her yere onu da götürmek zorundayım. Bu durum bizi zorluyor. (K12)

Durumunun farkında olduğu için psikolojik olarak zorlanıyor. Çeşitli konuşma ve duyma güçlüklerinde hırçınlaşabiliyor. Kendini diğer çocuklardan eksik görüyor. Bu nedenle bizim kendisini sürekli desteklememiz gerekiyor. Çok kırılgan bir yapısı var. (K14)

Çocuğumuzla ilgili en fazla sıkıntıyı takıntılı olmasında yaşadık. Takıntıları var. Asansöre binince başkasının binmesine izin vermiyor. Düğmeye kendisinin basması gerekiyor. Bunun dışında hayatımızı ona göre düzenlemek zorunda kalıyoruz. Evde sorun çıkarmıyor. Aynı kıyafeti giyinme takıntısı var onunla ilgili bazen sorun yaşıyoruz. İş ve tatil planlarımızı ona göre ayarlamak durumundayız. (K15)

5.7. Kategori 6: Eğitim Kurumlarının İhtiyaçlara Verdiği Yanıtlarla İlgili Aile Görüşleri

Katılımcılara eğitim kurumlarının engellilere yönelik ihtiyaçları karşılaması konusunda ne düşündükleri sorulmuştur. Alınan yanıtlar kapsamında özel eğitim/öğretmen eksikliği, dil terapisi talebi, ilerleme problemi, engellilere özel alan eksiklikleri, anlayış eksikliği ve materyal eksikliği hususları dikkat çekmektedir. Engelli çocukların eğitim yaşamında engelli bireylerle ilgili öğretim kabiliyeti ve yetkisi olan kişilerin ilgi ve öğretme konusunda daha fazla başarı sağlayacağı yönünde görüş belirten aileler aynı zamanda engellilere özel eğitim verilen okulların eksikliğine de değinmişlerdir. Eğitim kurumları gibi engelli çocuklara ilişkin materyallerin eksik olmasının da çocukların eğitim ve öğretimine negatif etki ettiği gözlemlenmektedir. Konuşma bozukluğu olan engelli çocuklar için dil terapisi verilmesinin fayda sağlayacağını ifade eden aileler engeli doğrultusunda çocukların yaşadıkları ilerleme problemlerinin giderilmesi konusunda hassasiyet göstermektedir. Okullar içerisinde engelli çocukların fiziksel anlamda kolaylıkla hareket edebileceği alanların eksik olduğu görülmektedir. Eğitim kurumlarında engelli çocuklara yaklaşımın önemi anlaşılmakla birlikte aileler eğitim veren kişilerin bu çocuklara karşı anlayış göstermeleri gerektiğini ifade etmektedir.

Devlet okullarında özel eğitim öğretmeni zorunlu olmalı. Destek eğitim programları var ama uygulamayacak öğretmen yok. Velinin bu programdan haberi yoksa yararlanırlmıyor. Kaliteli eğitim kadrosu çok önemli. (K1)

Şu an rehabilitasyona devam ediyoruz. Burası ona çok iyi geldi. Profesyonel destek alıyoruz. Dil terapisi yok o da olsaydı çok daha iyi olurdu. Dil konusunda sorun yaşıyoruz. Devlet okulunda özel öğretmeni yok o da olsaydı belki daha iyi olurdu. (K2)

Yetersiz buluyorum. 1. sınıfa başladığımızda özel eğitim sınıfı vardı ama çok küçük ve bakımsızdı. Materyaller yetersizdi. İşlevsel değildi. Sınıf çok kalabalıktı. Bütün özel eğitim çocukları ayırt edilmeksizin aynı sınıftaydı. Resmiyette olması gerektiği için açılmıştı. (K3)

Doğrusunu söylemek gerekirse devlet okullarında özellikle eğitime katılım ve ilerleme anlamında yeterli desteği alamadık. Devam ettiğimiz özel rehabilitasyon merkezinde az da

olsa ilerleme sağlamaya başladık. Ağrı'da devlet okulu olarak tek bir özel eğitim okulu var. Onun da çok yeterli olduğu söylenemez. (K4)

Eğitim kurumları yetersiz. Hem donanım olarak hem de uzman öğretmen kadrosu olarak. Rehabilitasyon merkezlerinde eğitim saati sınırlı. Öğretmenler 6 aylık eğitimle işe başlıyorlar. Çoğu zaman sadece vakit geçiriyoruz. Araştırmalarımız neticesinde iyi kurumlara ulaştık. Okullardaki merdivenler ve tuvaletler engellilere uygun değil. (K9)

Şu an devam ettiğimiz kurumlardan verim alıyoruz ama zaman kısıtlı. Biz bu açığı tamamlamak için özel ders aldırıyoruz. Devlet katkılı tedavi seanslarının arttırılması gerekiyor. Ayrıca fiziksel engellilere yönelik materyallerin arttırılması lazım. Bu noktada bir eksiklik var. Diğer şartlar iyi, ilgililer, verimli geçiyor. (K11)

Şu an hem rehabilitasyona hem de özel eğitime devam ediyoruz. Çocuğum çok ağır engelli olmamasına rağmen kurumların materyal ve donanım noktasında yeterli olduğunu düşünmüyorum. Çocuklarımız için buralar önemli ortamlar ama yeteri kadar faydalı olduğunu söyleyemem. Çocuklarımız için doğru yaklaşımların takip edilip uygulanması daha yararlı olabilir diye düşünüyorum. (K12)

Hem rehabilitasyona hem de özel eğitime gidiyoruz. Kurumların imkanlarının biraz daha iyi olması gerekiyor. İlgi alaka var ama malzemeler yetersiz. (K13)

Kesinlikle yeterli görmüyorum. Biz eşimden dolayı okulda sıkıntı yaşamadık ama ortaokul için kaygılarım var. Aynı şekilde eğitim hayatımıza sorunsuz devam edebilecek miyiz bilmiyorum. 1 yıl rehabilitasyon gitti çocuğum çok verim alamadık. Kurum donanımlı değildi. İstedğimiz verimi alamadık. (K15)

5.8. Kategori 7: Engellilere Yönelik Sağlık Hizmetleriyle İlgili Aile Görüşleri

Katılımcılara Ağrı ilinde engellilere yönelik sağlık hizmetleri hakkındaki düşünceleri sorulmuştur. Alınan yanıtlar çerçevesinde rapora yönelik problemler, hastane/doktor/bölüm yetersizliği, sağlık çalışanlarının yaklaşımı konuları ön plana çıkmaktadır. Engelli çocukları olan aileler çocuklarının engel durumlarıyla ilgili rapor çıkartılması noktasında sorunlarla karşılaştıklarını ifade etmişlerdir. Ağrı ilinde gereksinim olması durumunda ilgili bölüme çocuklarını kontrol ettirmek isteyen aileler bazı tıp dalına ait bölümlerin hastanelerde bulunmadığını ve dolayısıyla ilgili alandaki doktorlara farklı illere seyahat ederek ulaşabildiklerini belirtmişlerdir. Engelli çocuklarına önyargılı ve negatif yaklaşımları olan sağlık çalışanlarının aileleri kaygılandırdığı gözlemlenmektedir.

Sağlık hizmetleri ile ilgili çok ciddi bir sorun yaşamadık. Sadece ÇÖZGER (Çocuğun Özel Gereksinim) raporu çıkartırken sorun yaşadık. Hem uzman doktor olmamasından kaynaklı hem de daha yaşanan suistimallerden dolayı daha uzun sürüyor. (K1)

Ben Eleşkirt ilçesinden buraya gelip gidiyorum. Ulaşım bizim için sorun. Hastane yetersiz. Çoğu aman Erzurum'a ya da Van'a gitmek orunda kalıyoruz. Ağrı'da bölüm var ama doktor yok, cihazlar yetersiz. (K2)

Ağrı'da sağlık hizmetleri yetersiz maalesef. Engellilere uygun hizmet yok. Sağlık heyetine giderken çok sıkıntı yaşıyoruz. Genetik rapor isteniyor ama Ağrı'da genetik bölüm yok, Erzurum'a gidiyoruz sonuç 2 ay sonra çıkıyor. Diğer kronik hastalıkları için de uzman doktor yok. Çok sorun yaşıyoruz. (K3)

Sağlık hizmetlerinin yeterli olduğu söylenemez. Yoğunluk çok fazla. Sağlık çalışanlarının çoğunun engelli ailelerine yaklaşımı sorunlu. Bence bu konuyla ilgili hizmet içi eğitime tabi tutulmalılar. Bizi hor görüyorlar. Rapor çıkarmada sorun yaşıyoruz. Çoğu zaman çevre illere gitmek zorunda kalıyoruz. (K4)

Buradaki hastanede çok eksikler var. 18 yıldır Erzurum'a gidiyoruz. Çocuk nöroloji, hematoloji ve diğer alanlar yok. Bizi sürekli çevre illere sevk ediyorlar. Bazen bölüm var ama doktor yok. İlaç sıkıntımız yok. (K7)

Yeterli sağlık hizmeti yok. Hastanede sıra alırken önceliğimiz yok. Doktor yok. Sürekli başka illere gidiyoruz. Uyku ilacı yazıyorlar ama vermiyoruz. (K8)

Hastane yetersiz. Çocuk psikoloğu yok. Nöroloji yok. Sırf bu eksikliklerden dolayı şehir değiştirmek zorunda kaldım. Eğitim noktasında da burada yeterli imkân yok. (K9)

Ağrı'da doktor yok. Çocuk kardiyoloji doktoru vardı o da gitti. Daha önce İstanbul'a ve Erzurum' gidiyorduk. Erzurum'da göz ameliyatı oldu. İlaç yazıyorlar ama yetersiz. (K10)

Sağlık yönünden Ağrı diğer illere göre geride. Devlet hastanesi araştırma hastanesi oldu ama donanım yetersiz. Çocuğumuz için gerekli sağlık hizmetini Erzurum'a ve Van'a giderek alıyoruz. Şimdiki sağlık sorunumu için de Erzurum'da operasyon geçirdi. Sürekli il dışına çıkmak maddi ve manevi olarak bizi yıpratıyor. İnşallah Ağrı'da en kısa zaman iyi bir noktaya gelir. (K11)

Ağrı da genel anlamda sağlık hizmetlerine ulaşmada sıkıntı yaşıyoruz. Çocuğumuzun engelliliği ile ilgili rapor için hastaneye gidiyoruz. Bu süreç bizi baya zorluyor. Çok sıra bekliyoruz. Bazen doktor olmuyor. Normal bir hastalıkta bile sorun yaşıyoruz. Ciddi hastalık olduğunda bizi genel de Erzurum'a sevk ediyorlar. (K12)

Sağlık hizmetleri çok yetersiz. Özellikle çocuklar ile ilgili birçok bölüm yok. Çocuk kardiyoloji, çocuk nefroloji gibi. Bölüm var ama doktor yok. Tahlil olduğunda Erzurum'a ya da Ankara'ya gönderiyorlar. Rapor çıkartırken de sıkıntı yaşıyoruz. (K13)

Sağlık hizmetlerinin yetersiz olduğunu düşünüyorum. Yılda bir kez çocuk nöroloğuna görünüp MR çektirmemiz gerekiyor. Kontrol amaçlı. Genelde burada ya doktor olmuyor ya da sıra gelmiyor. Bu nedenle Erzurum'a ya da Van'a gitmek zorunda kalıyoruz. (K15)

5.9. Kategori 8: Engelli Çocukların Gereksinimleriyle İlgili Aile Görüşleri

Katılımcılara Ağrı ilinde engellilere yönelik neler yapılmasını istedikleri sorulmuştur. Alınan yanıtlar kapsamında sosyal/spora dayalı etkinlikler, güvenli alan, eğitim/sağlık olanakları, oyun alanı, psikolojik destek konuları dikkat çekmektedir. Engelli çocukların aileleri çocuklarının daha fazla sosyal yaşama dahil olması ve fiziksel yönden kendilerini geliştirmeleri bakımından sosyal etkinliklere, spora dayalı organizasyonlara ihtiyaç duymaktadırlar. Hem zihinsel hem de fiziksel engeli olan çocuklar için güvenli alanların varlığı, ailelerin rahat hissetmelerini sağlamaktadır. Aynı şekilde daha fazla oyun alanı varlığının engelli çocuk ailelerinin kısıtlı aktivite alanını genişleterek çocuklara ve ailelere opsiyon yaratacağı düşünülmektedir. Engelli çocuk ailelerinin en fazla altını çizdikleri noktalardan biri de eğitim ve sağlık olanaklarının artırılması hususudur. Ağrı ilinde özellikle sağlık alanında doktor, hastane, tıp dalı birimlerinin eksikliği sebebiyle çocuklarla beraber hem fiziksel hem de psikolojik bakımdan aileler de yıpranmaktadır. Kısıtlı olarak niteledikleri yaşamlarında aileler, çocukların psikolojik desteğe ihtiyaç duyduğunu ifade etmektedir.

Ağrı sosyal aktivite yönünden özellikle bizim gibi özel çocuğu olan aileler için çok yetersiz. Aslında ülke genelinde bu sıkıntı var ama Ağrı'da daha fazla olduğunu söyleyebilirim. Spor etkinlikleri, eğlenmeye dayalı yarışmalar ve bilişsel gelişimi desteklemeye yardımcı sosyal etkinlikler düzenlense çok iyi olur. (K1)

Çocuklarımızı rahatlıkla bırakabileceğimiz güvenli ve eğitici yerlerin olmasını isterim. Televizyonda görüyoruz bazı yerlerde belediye engelli çocuklar için parklar spor tesisleri yapıyor. Burada da olsa çok iyi olurdu. (K2)

Özel çocuklara yönelik tesis yapılmasını istiyorum. Çocuklarımızın bağımsız hareket etmelerini sağlayacak faaliyetler yapılmasını isterim. Spor etkinlikleri özellikle yüzme yapılabilecek sosyal tesisler olsa çok iyi olur. (K3)

Ağrı valiliğinin ve belediyenin engellilere yönelik faaliyetler yapmasını istiyoruz. Mesela benim çocuğum çok hiperaktif. Bu enerjisini atacağı alanlar yetersiz. Özellikle spor etkinliklerinin olmasını istiyoruz. (K4)

İyi bir eğitim olsun istiyoruz. Rapor için ve tahlil için Erzurum'a gitmek istemiyoruz. (K5)
Bu çocuklar için piknik alanı istiyoruz. Devletin çocukları anneleriyle tatile göndermesini istiyoruz. Biz hapis hayatı yaşıyoruz. Sürekli evde olmak zorundayız ve psikolojimiz bozuluyor. Böyle şeyler olursa hepimiz rahatlarız. Topluma girince çocuğumun kendini iade etmesini istiyorum. (K7)

Parkımız yok. Rahatça dışarıya çıkaracağımız gezdireceğimiz yer yok. Uzak yerlerdeki parklara götürmek zorunda kalıyoruz. Eğlenecekleri yerler olsa iyi olur. (K8)

Öncelikle sağlık hizmetlerinin iyileştirilmesi gerekiyor. Bu sadece özel çocuklar için değil diğer bireyler için de geçerli. Doğa ile iç içe bir şehir. Özel çocuklara uygun dizayn edilebilir. Parklar ve sosyal tesisler artırılabilir. (K9)

Engelli öğrenciler için imkanlar yetersiz. Çocuğumuzun fiziksel engeli nedeniyle yüzme yapması çok önemli ama bu imkan sadece üniversitede var, o da yetersiz. Rehabilitasyon merkezlerinde özellikle fiziksel engelli çocuklar için yüzme ve sauna faaliyetinin olması gerekiyor. Cihazlar daha işlevsel ve otomatik olmalı, birçok cihaz manuel. Bu da verimliliği düşürüyor. (K11)

Ağrı sosyal aktivite yönünden özellikle bizim gibi özel çocuğu olan aileler için çok yetersiz. Aslında ülke genelinde bu sıkıntı var ama Ağrı'da daha fazla olduğunu söyleyebilirim. Spor etkinlikleri, eğlenmeye dayalı yarışmalar ve bilişsel gelişimi desteklemeye yardımcı sosyal etkinlikler düzenlense çok iyi olur. (K12)

Sadece bizim gibi özel çocukları olan ailelerin kullanacağı sosyal tesisler olmalı. Spor çok önemli, rahat spor yapabileceğimiz alanların olması çok önemli. Çocuklarımızın sosyalleşmelerini ve kendine güvenmelerini sağlayacak etkinlikler ve alanlar düzenlenmeli. (K14)

Özellikle çocuklarımızın diğer çocuklarla kaynaşması ve diğer çocukların bizim çocuklarımızın farkına varabilmesi için bazı birimlerin oluşturulmasını istiyoruz. Bizim gibi özel çocukları olan ailelerin başta psikolojik olmak üzere desteklenmesi gerekiyor. Sosyal açıdan çocuklarımızla rahat hareket edebileceğimiz alanların oluşturulması gerekiyor. (K15)

5.10. Kategori 9: Engelli Çocuklara Bakış Açısıyla İlgili Aile Görüşleri

Katılımcılara çevrenin açısının çocuklarının eğitim hayatına nasıl etki ettiği sorulmuştur. Alınan yanıtlar kapsamında destek görme ve acıma/yargılama unsurları ön plana çıkmaktadır. Engeli olan çocukların ailelerinin bir kısmı yakın çevreleri ve eğitim kurumları tarafından destek gördüklerini ve bunun neticesinde pozitif sonuçlar aldıklarını ifade etmişlerdir. Ailelerin bir kısmı ise çocuklarıyla birlikte kendilerinin de yargılandığını, kendilerine acındığını belirtmişlerdir. Eğitim kurumları içerisinde buna benzer durumlarla karşılaşan aileler bir duvar niteliğindeki bu engellerin aşılması için epey çaba verdiklerini ifade etmişlerdir.

Her engelli ailesi gibi biz de başlarda çok sorun yaşadık. Çocuğun eğitime başlamasını gereksiz görenler olduğu gibi destekleyenler de oldu. Ama genelde destek gördük. Toplumdaki farkındalık eskiye göre daha iyi. Çevreden olumlu tepkilerin gelmesi bizi de mutlu ediyor tabi. Kendimizi sürekli yetişkinlere anlatmaya çalıştık, bu bizi çok yordu. (K1)

Ailemiz ve komşularımız bize destek oldu. Teselli verdiler, desteklediler. Yapamayacağımız şeyler olunca bize destek verdiler. Bazen çocuğumuzu alıp götürüyorlar. Bu da bizi mutlu ediyor. (K2)

Çevremizden yana bir sıkıntı yaşamadık. Biz biraz utanıyorduk. Çocuğumuzu özel eğitime götürürken utanıyorduk. Kimse görsün istemiyorduk. Daha sonra bunu aştık. Çevremi genelde bize destek oldu. (K3)

Genelde çevremi bize ve çocuklarımıza acıyarak bakıyorlar. Aslında bizi anlasalar daha iyi olur. Destek noktasında kısıtlı destek görüyoruz. Karşılaştığımız birçok zorluğun üstesinden tek başımıza gelmek zorunda kaldık. Ama öncelikle bizi anlamalarını istiyoruz. (K4)

İlk zamanlarda dışlanıyorduk. Misafirlğe gittiğimizde çocuklarını bizden saklıyorlardı. Okula gönderme diyen oldu. Gereksiz dediler ama biz gönderdik. Baya da etkisini gördük. Destekleyen de çok oldu. Engelli çocuklarımdan dolayı bir kızım sağlıkçı oldu. (K7)

Destekleyen de oldu yadırgayan da oldu. Özellikle iş arkadaşlarım bu konuda bana çok destek oldular. Ancak bazıları da kendini boşuna yıpratma olacağı varsa olur dedi. En büyük desteğimi ailemden gördüm. Komşularım genelde iyiydi ama çocuğuma şiddet uygulan komşum da oldu maalesef. Gördüğüm kadarıyla eğitim seviyesi arttıkça hoşgörü azalıyor. (K9)

Komşular boşuna çocuğu okula götürme diyor. Özürlü okuluna gönderiyorsun daha kötü olacak diyorlar. Kaynanam ve eşim de istemiyor. Kaynanam her gün bana kızıyor. Bana çocuğu maaş için okula gönderiyorsun diyor. Okula gitmesi ona iyi oluyor. Komşularım çocuğumun onların yanına yaklaşmasını istemiyor. Diğer çocuklar benim çocuğuma kör diyorlar, deli diyorlar. Çok üzülmüyoruz. (K10)

Çevremizde çok ciddi bir sıkıntı yaşamadık ama çocuğumuzu hep eksik görüyorlar. Ama zihinsel gücünü görünce ön yargıları kırılıyor. Çocuğumuzun fiziksel eksikliğini direkt zihinsel olarak yorumluyorlar. Deli diyorlar, zarar verir diyorlar. Ama tanıdıkça yaklaşımları değişiyor. (K11)

Çevremizin bizi kabul etmesinde sorun yaşadık. Dışlanma ve uzak durma en fazla karşılaştığımız durum. Sözlü olarak sorun yaşamadık ama davranış olarak bunu çok hissettik. Destekleyen de oldu tabi. Olumsuz bakış açısı ve önyargı çocuğumun eğitim hayatına katılımını zorlaştırdı. İnşallah her şey düzeler. (K12)

Garipseyenler de oldu, tuhaf bakanlar da oldu. Her türlü desteği veren de oldu. Kişiden kişiye değişiyor. Anasınıfındaki ve ilkokuldaki öğretmeni sağ olsun çok ilgili. Bu bize güç veriyor. (K13)

Toplum olarak genel anlamda engelli bireyler ve aileleri ile ilgili farkındalığın az olduğu bir gerçek. En çok bu noktada sıkıntı yaşıyoruz. Bazen bizi görmezden geliyorlar bazen de uzak duruyorlar. Ama biz eğitim noktasında zorluk çeksek de geri durmadık. (K14)

Destek noktasında sorun yaşamadık. Özellikle ailemiz hem eğitim hayatına başlamada hem de diğer konularda hep destek oldular. Komşuluk ilişkilerinde zorluk yaşadık. Bazen dışlandığımız ya da hor görüldüğümüz zamanlar oldu. Ama genel itibariyle çok zorluk yaşamadık. (K15)

5.11. Kategori 10: Devlet Hizmetleriyle İlgili Aile Görüşleri

Katılımcılara devletin engelli vatandaşlara verdiği hizmetlerle ilgili ne düşündükleri sorulmuştur. Alınan yanıtlar kapsamında uygulama problemleri, maddi destek, eğitim/sağlık olanakları, sosyal destek gereksinimi hususları ön plana çıkmaktadır. Engelli çocuğu olan aileler devlet tarafından engelli vatandaşlara verilen hakların sayıca fazla olduğunu ancak bunların uygulamada amacına ulaşmadığı ifade etmektedir. Daha önceki sorulara verilen yanıtlarda olduğu gibi eğitim ve sağlık alanında olanakların kısıtlı olması veya gereksinim olana erişimin olmaması gibi problemler Ağrı ilinde engelli çocuk aileleri tarafından önemle altı çizilen bir konu olmuştur. Eğitim veyahut sağlık hizmeti alabilmek için şehir değiştirilmesi, maddi imkânların yeterli olmak durumunda kalması gibi konular aileleri kaygıya düşürmektedir. Devlet tarafından engelli vatandaşların gereksinimleri için kullanılmak amacıyla ailelerin daha fazla maddi destek beklentisi bulunmaktadır.

Devletin verdiği haklar çok geniş ama uygulamada sıkıntı olduğunu düşünüyorum. Aileler özellikle maddi noktada biraz daha desteklenmeli. Çünkü çocukların eğitim ve sağlık

giderleri diğer çocuklara göre daha fazla. Sadece çocuğun ihtiyaçları için bir ücret ödenmeli. (K1)

Eskiye göre çok fazla destek veriliyor. Eskiden hastanelerde günlerce haftalarca bekliyorduk. Ama daha iyi olabilir. Rapor çıkardığımızda sorun yaşıyoruz. Hastane hem çok yoğun hem de çok yetersiz. Bazı doktorlar ilgisiz. Bizi başlarından savmak istiyorlar. Bazıları da çok iyi. (K2)

Şu an engellilere yönelik geniş imkanlar var. Ama tespit noktasında sıkıntı var. Yardımlar bazen gerçek ihtiyaç sahiplerine verilmiyor. Resmi gelire bakıldığı için ihtiyacı olduğu halde alamayanlar var. Özellikle maaş ve araç alımında bu sıkıntı var. Okullara sınıf açma zorunluluğu getirilmeli. Kaynaştırma eğitim ve bağımsız özel eğitim okullarının sayısı artırılmalı. (K3)

Bakıcı ücreti alıyoruz. OÇEM'e (Otistik Çocuk Eğitim Merkezi) gidiyor. Maddi sıkıntılarımız var. Daha fazla destek olabilirler. (K8)

Kanunlarda koordinasyon eksikliği var. Sağlık ve Milli eğitim müdürlüğü arasındaki kararlarda çelişki var. Bir standart olmalı. Mesela; çocuğum için evde eğitim kararı alındı. Rehabilitasyona da devam edecektik ama evde eğitim alan çocuk dışarı çıkamayacağı için rehabilitasyon eğitimimiz kesildi. Halbuki oradaki eğitim bizim için verimli ilerliyordu. (K9)

Herhangi bir çocuk yardımı almıyoruz. Maaş da vermiyorlar. Başkaları alıyor ama biz kaç defa başvurduk bize vermediler. Eşim sigortalı diye vermiyorlar. Sosyal yardım alıyorum. Çocukla ilgili bir şey almıyorum. (K10)

Maddi destek almıyoruz. İhtiyacımız yok çok şükür. Ama ihtiyacı olanlara maaş, ilaç ve yol yardımı veriliyor. Bunlar özellikle ihtiyaç sahibi aileler için çok önemli. Biz rehabilitasyon desteği alıyoruz ama saat yetersi, arttırılırsa iyi olur. Bir de rapor alırken sıkıntı yaşıyoruz. Görevlilerin daha duyarlı olması gerekiyor. (K11)

Biz sadece özel eğitim desteği aldık. Maaş ve diğer yardımlardan yararlanmadık. Ücretsiz olarak 1 yıl rehabilitasyon merkezine gittik. Destekler bence yetersiz, arttırılmalı. (K15)

5.12. Kategori 11: Engelli Çocukların Yaşam Alanıyla İlgili Aile Görüşleri

Katılımcılara Ağrı ilinin engelli vatandaşlar için ne gibi avantajları ya da dezavantajları olduğu sorulmuştur. Alınan yanıtlar kapsamında sosyal hizmetler, eğitim/sağlık merkezi eksikliği, fiziki şartlar, oyun alanı eksikliği konuları dikkat çekmektedir. Engelli çocukların aileleri çocuklarının daha fazla sosyal etkinlik gerçekleştirebilmelerini istediklerini, sosyalleşebilecekleri alanların arttırılması gerektiği dile getirmişlerdir. Ağrı ilinin eğitim ve sağlık alanlarında eksik olduğu ve gerek duyulan hizmetlerin ailelere yeterli gelmediği bir kez daha aileler tarafından vurgulanmıştır. Bunlara ek olarak ise engellilere özel, uyumlu alanların ve oyun alanlarının arttırılması da ailelerin beklentileri arasında yer almaktadır.

Küçük bir şehir olduğu için istediğimiz her yere rahat ulaşabiliyoruz. Ayrıca insanlar burada daha çabuk kaynaşabiliyor. Doğası çok iyi. Çocuğumla gezmek ona da bana da çok iyi geliyor. Bunlar bizim için avantaj. Ancak kışın çok sert ve uzun olması nedeniyle uzun süre evde kalmak zorundayız. Bu da çocuğumuzu olumsuz etkiliyor. Ayrıca sosyal hizmetler yönünden çok eksik. (K1)

Ağrı çevre illere göre eğitim ve sağlık açısından çok geride. Bu durum bizi olumsuz etkiliyor. Sürekli Erzurum'a ve Van'a gitmek zorunda kalıyoruz. Parası olan gidebiliyor ama olmayan çaresiz kalıyor. İnşallah en kısa zamanda bu sorunlar çözülür. Hem biz hem de çocuklarımız rahat ederiz. (K2)

Yapılan binaların fiziki şartları engellilere uygun değil. Özellikle kışın çok sorun oluyor. Okullar hem sayı olarak hem de donanım olarak yetersiz. Sadece 1 özel eğitim okulu var. Yazın gezme imkanımı çok var. Doğaya rahatlıkla ulaşabiliyoruz. İnsani ilişkiler üst düzeyde. Bunlar bizim için avantaj. (K3)

Çocuklarımız özel çocuklar ve onların özel ilgiye ihtiyacı var. Ağrı bu ihtiyaçların karşılanmasını noktasında yetersiz. Sağlık hizmetleri ya çok sınırlı ya da yetersiz. Kış şartları çok zorlu.

Otizmlı çocuklarda duygulara hitap etmek çok önemli. Açık hava, doğa bu noktada çok önemli. Özellikle yaz aylarında Ağrı bu bakımdan zengin.

Son olarak şunu söylemek istiyorum. Çocuklarımıza acımayın. Onları anlayın ve onlara imkân tanıyın. (K4)

Ağrı'da olmaktan memnunum. Ama bazı eksiklikleri var. Özellikle çocukların imkanları kısıtlı. Mahallemizde bir park bile yok. Çocuğumuzu rahat dışarıya çıkamıyoruz. Büyükşehirde olsak belki daha iyi olurdu. Engelli ailesi olmak çok zor. Eğitim hayatına devam ettirmek istiyorum. Benden sonra nasıl yaşayacak çok düşünüyorum. (K7)

Sağlık ve eğitim imkânları konusunda çok dezavantajlı. Ağrı her anlamda çevresindeki illere bağımlı bir il konumunda. Hastanede hasta yoğunluğu çok fazla. Bunların bir an önce düzelmesi gerekiyor.

Doğası güzel, özellikle yazın çok iyi. Bu hem yetişkinler hem de çocuklarımız için bir avantaj. (K9)

Eskiden köydeydik daha kötü oluyordu. Ağrı bizim için daha iyi. Hastaneye rahat gidiyoruz. Büyükşehirde olsaydık belki daha iyi olurdu. Ameliyat için sürekli başka yere gitmek orunda kalmadık. Ama Ağrı'da herkes bizi tanıyor. Maddi olarak destek oluyorlar. Bazen komşum bizi arabayla hastaneye götürüyor. (K10)

Biz kendimizi bulduğumuz yere göre şekillendiriyoruz. Tabi ki Ankara'da ya da başka büyük bir şehirde olsaydık daha iyi şeyler yapabilirdik. Biz Ağrı'nın imkanlarından en iyi şekilde yararlanmaya çalışıyoruz. Ama tabi ki eğitim ve sağlık hizmetlerinden imkanlar kısıtlı olduğu için tam olarak yararlanamıyoruz. Ağrı'da kışların çok sert ve uzun olması sadece bizim çocuğumu için değil diğer fiziksel engelliler için de sorun. Kışın yüzmeye ara vermek zorunda kalıyoruz. Yüzme bizim için çok önemli. Aylarca evden çıkamadığımız oluyor. Çocuğumuz sorun yaşamasın diye eve yürüyüş bandı aldık. (K11)

Ağrı hem iklim şartları hem de sağlık ve eğitim hizmetlerinin eksikliği nedeniyle yaşanılması zor bir şehir. Bizim gibi engelli aileler için bu durum hayatı daha da zorlaştırıyor. Küçük şehir olduğu için insan ilişkileri daha iyi. Yardımlaşma dayanışma, sahiplenme. Bunlar daha fazla. Bu da bize güven veriyor. (K12)

6. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Araştırmanın aile görüşmelerinde 2021 yılı Mayıs ve Haziran aylarında on beş farklı ailenin Ağrı’da bulunan ilköğretim çağındaki engelli çocukların eğitim hayatında karşılaştıkları sorunlar kapsamında engelli çocukların eğitim koşulları, öğretici kişilerin sahip oldukları yaklaşım ve davranışlar, engelli çocukların gereksinimleri, karşı karşıya kaldıkları problemler ve ailelerin bu problemlerin giderilmesine ilişkin beklentileri, eğitim ve sağlık alanında engelli çocukların sahip olduğu koşullar ve ailelerin bu alanlardaki değerlendirmeleri, engelli çocukların sosyal yaşamı ve sosyal yaşamın eğitim hayatına etkisi bakımından görüşleri alınmış, bu doğrultuda bulgu ve yorumlara yer verilmiştir.

Görüşmeye katılması için ulaşılan aile sayısı 22 olmasına rağmen bunlardan ancak 15 aile ikna edilebilmiştir. Bunda özellikle diğer aile bireylerinin ve komşularının vereceği tepkinin etkili olduğu dile getirilmiştir. Görüşme esnasında bazı katılımcıların tedirgin olduğu ve sorulara cevap vermede çekingen oldukları gözlemlenmiştir. Ayrıca katılımcıların bazılarının Türkçeyi çok iyi bilmemesi nedeniyle soruları anlamakta güçlük çektikleri ve sorulara cevap vermede zorlandıkları görülmüştür.

Ağrı ilinde engelli çocukların eğitim yaşamında karşılaştıkları problemlerin tam anlamıyla giderilmediği ve eğitim hayatına ek olarak farklı konularda da zorluklar yaşadıkları göze çarpmaktadır. Engelli çocukların sahip oldukları engel doğrultusunda alması gereken eğitimler, tedaviler veyahut rehabilitasyonlar hususunda aileler gerekli yeterliliğin sağlanmasını beklemektedir. Hayatın doğal akışı içerisinde çocukların hareket alanları, öğrenme düzeyleri, sağlık sorunları vs. göz önüne alındığında engelli çocukların eğitim-öğretim programının daha detaylı bir şekilde hazırlanması ve yakından takip edilmesi gerektiği, sağlık alanında hizmetlere engelli tüm çocukların eşit düzeyde erişebilmesi gerektiği ve hem fiziksel hem de zihinsel anlamda engelli çocukların sosyal faaliyetlerle desteklenerek yaşama kazandırılması gerektiği anlaşılmaktadır. Bu bakımdan engelli çocukların engel durumları doğrultusunda sınıflandırılması ve bu sınıflandırma kapsamında çocuklara özel eğitim ve sağlık hizmetlerinin sağlanması önem taşımaktadır. Ailelerin görüşlerinden de anlaşılabacağı gibi uygulama açısından netlik olmamakla birlikte ailelerin bahsi geçen hizmetlerden beklentilerinin ne olduğu da engelli çocukların gündelik yaşamında etki edebilmektedir.

Engelli çocukların eğitim yaşamına ailelerin bakış açısı doğrultusunda hangi seviyelerde ve ne şekilde eğitim verilmesi gerektiğiyle ilgili görüş bildiren engelli çocuk

yakınları ve aileleri kapsamında, bu çocukların yakından takibinin etkili olduğu görülmektedir. Engelli çocukların esas olarak eriştikleri gelişme düzeyi, sosyal yaşamlarını, eğitim yaşamlarını ve sağlık gereksinimlerini etkilemektedir. Bu noktada çocukların aileleri, komşuları, arkadaşları, akrabaları ve okul arkadaşları gibi pek çok bireyin gelişim düzeyi üzerinde negatif ya da pozitif etkisi olduğu söylenebilmekte ancak esasen engelli çocukların özel eğitim merkezleri ve devlet kurumları içerisinde aşama kaydettikleri görülmektedir. Engelli çocukların sosyal yaşamlarında karşı karşıya kaldıkları yaklaşımların psikolojik negatif sonuçlar ortaya koyduğu gibi eğitim hayatlarında öğretmenleri ve uzman kişilerden aldıkları tepkilerin de bu çocukların öğrenme isteğine ve gelişimine etki ettiği ortaya koyulmaktadır. Aile görüşlerinden de anlaşılabacağı gibi engelli çocukların öğretim sürecine dahil oldukları arkadaş çevresi ve uzman kadrosu, ortalama engelli çocuk öğrenme düzeyi ve konuşma becerileri doğrultusunda özel ilgi ve özel program gereksinimini ortaya çıkarmaktadır. Engelli çocukların reddedilme veya öğrenme zorluğu sebebiyle geriden geldiği bilinmektedir.

Engel durumları kapsamında çeşitli davranışlar ortaya koyarak iletişim biçimi geliştiren çocukların gerek eğitim yaşamında gerekse sosyal yaşamlarında yadırgandığı gözlemlenmektedir. Bahsi geçen davranış biçimleri zaman zaman şiddet veya hırçınlık olarak gerçekleşebileceği gibi zaman zaman ise çekingenlik ve dikkat eksikliği olarak gün yüzüne çıkabilmektedir. Dolayısıyla doğru iletişim biçimini bulamayan engelli çocuklar arkadaşları ve akranları tarafından dışlanmakta ve sosyal bakımdan tatmin olamamaktadır. Bu sonuç ise otomatik bir döngü meydana getirerek engelli çocukların daha fazla hırçınlık göstermesi ile sonuçlanmaktadır. Engelli çocukların aileleri ev yaşamında gerekli özveriye gösterecekleri dahi farklı çevrelerde karşı karşıya kalınan tepkiler ve tavırların negatif boyutları engelli çocukların akranlarından, akranların ailelerine kadar varabilmektedir. Yeme, içme, tualete gitme gibi basit düzeyde temel ihtiyaçlarını yalnız başına gideremeyen engelli çocuklar çevresi tarafından hor görülmekte, eleştirilmektedir. Eğitim kurumlarında, özel eğitim merkezlerinde her ne kadar uzman kişiler tarafından denetim altında tutulmak durumunda olsalar da engelli çocukların ekstra çaba ve efor gerektiren bu durumları dolayısıyla istenmedikleri aileleri tarafından ifade edilmektedir. Engelli çocukların aileden başlayarak geniş çevresine varacak düzeyde anlayışla karşılanması için gerekli bilinç gözlemlenmemiştir. Yakın çevreleri engelli çocuklara ve ailelerine destek olsalar dahi acıma ve yargılanma gibi davranışlar çocukların gelişimine katkıda bulunmadığı gibi gerilemesine sebep olmaktadır. Anne-baba, kardeş vb. yakınları engelli çocukların sosyal bakımdan

özgüven eksikliği, çekingenliği vb. durumları dolayısıyla, fiziksel engelleri veyahut ihtiyaçların giderilmesi için uygun ortamların oluşmaması sebepleriyle kısıtlı bir hayata sahip olmaktadır. Bütün bu faktörler bir araya geldiğinde engelli çocukların yalnız bir hayat sürmekte olduğu söylenebilmektedir.

Engelli çocukların içerisinde oldukları durum sebebiyle diğer çocuklar tarafından kabul görmemesi, bu çocukların peşin hükümlü bir şekilde iletişime geçmeme davranışı sergilemelerine neden olmaktadır. Çekingen davranışlar, engelli çocukların geçmiş deneyimlerine ve dolayısıyla önyargı hususunun sosyal ilişkilerde hâkim olduğunu ortaya koymaktadır. Arkadaşlık ilişkisi için girişimde bulunmayan engelli çocukların iletişimsiz bir ortamda bulunma zorunluluğu dolayısıyla dışlanmalarına, hırçınlaşmalarına ve bu duygu durumu örgüsü neticesinde şiddet eğilimi göstermelerine neden olmaktadır. bu önyargılar ve meydana çıkan durumlar, engelsiz çocuklarında sosyal konularda yeterli eğitime sahip olmadığını ortaya koymaktadır.

Engelli çocukların sahip oldukları engel, bu engellerin sebep olduğu fiziksel kısıtlılık, zihinsel kısıtlılık vb. neticeler dolayısıyla aileler çocuklarına yönelik daha fazla sosyal etkinlik beklentisi içerisinde olmaktadır. Güvenli alanlar içerisinde engelli çocukların özgürce oyun oynayabileceği, zarar görmeden sosyalleşebileceği sportif faaliyetler sayesinde psikolojik ve duygusal bakımdan engelli çocukların gelişim göstereceği düşünülmektedir. Çünkü eğitimden sağlığa pek çok konuda zorluklarla karşı karşıya kalan engelli çocuklar, kısıtlı koşullar içerisinde duygusal doyum sağlayamamaktadır.

Ağrı ilinde engelli çocuklara yönelik verilen sağlık hizmetleri engelli aileleri tarafından yeterli bulunmamaktadır. Aileler pek çok hususta güçlükler yaşamakta pek çok hususta ise hizmetlere erişememektedir. Engelli çocukların eğitim görmeleri için gerekli olan raporların çıkartılması ve sağlık çalışanlarının engelli çocuklara yaklaşımı konularında hoşnut durumda olmayan ailelerin onlara tanınan hakları kullanmaları noktasında uygulama bazında problemler yaşadığı görülmektedir. Sahip oldukları engel doğrultusunda raporların çıkartılması, fiziksel tedavi görmeleri, uzman doktor tarafından devamlı takip edilmeleri, periyodik veyahut ömür boyu ilaç kullanmaları ve cihaz kullanmaları gereken engelli çocukların bu gereksinimlerinin Ağrı ilinde ilgili tıp dalına ait bölümler, doktorlar olmaması sebebiyle çevre illere götürülmesi gerekmektedir. İl bazında sağlık koşullarının diğer illere göre eksik olmasının hali hazırda ağır koşullar içerisinde yaşamına devam eden çocukların yorucu bir tedavi süreci içerisinde olmaları tercih edilmemektedir. Çocuklarının hem fiziksel hem de zihinsel bakımdan pek çok problemle karşılaşması yalnızca bu çocukları değil aynı

zamanda bu engelli çocuklarının ailelerini de psikolojik olarak negatif bir durumun içerisine sürüklemektedir. İçerisinde olduğumuz teknoloji temelli bu dönemde tıp anlamında noksanlıklarla karşılaşmak, dönemin gerekleri bakımından öngörülen koşullarla uyum sağlamamaktadır. Engelli çocuklar devamlı bir sağlık hizmeti gereksinimi duymasalar dahi periyodik bakımlar dolayısıyla sağlık hizmetlerine erişimin önemi ortaya çıkmaktadır. Bu noktada ailelerin devletten uygulama ve hizmet çeşitliliğinin arttırılması talebi gündeme gelmektedir.

Gündelik yaşam bakımından gereksinimlerinin giderilmediği bir durumda engelli çocukların eğitim yaşamında başarılı olması beklenmemektedir. Devletin yükümlülükleri kapsamında Ağrı ilinde sağlığa erişimin arttırılmasıyla ailelerin üzerinde taşıdıkları maddi ve manevi yük hafifletilebilecek ve aynı şekilde engeli ne olursa olsun çocuklar eğitim yaşamına odaklanmak suretiyle gelişim kaydedebileceklerdir.

KAYNAKÇA

- Akçamete, G., Hüsna, S., Büyükkarakaya, H. B. ve Sardohan, E. (2012). Eğitim politikalarının yansımaları: Genel ve özel eğitim. *Eğitim Bilimleri ve Uygulama*,11(22), 191-208.
- Akyeşilmen, N. (2014). Uluslararası insan hakları düzenlemeleri ve eğitim: Eğitime hak temelli bir bakış. *Milli Eğitim Dergisi*,66(201), 5-16.
- Armstrong, F. veBarton, L. (2008). Policy, experience and change and the challenge of inclusive education: the case of England. In Policy, experience and change: cross-cultural reflections on inclusive education, Springer, Dordrecht, 5-18.
- Aslan, M. ve Şeker, S. (2011). *Engellilere yönelik toplumsal algı ve dışlanmışlık (Siirt Örneği)*. Sosyal Haklar Uluslararası Sempozyumu. Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli.
- Başbakanlık Özürlüler İdaresi Daire Başkanlığı, (2011). *2010 Yılı Faaliyet Raporu*. Ankara: ÖZİDA.
- Baykara, P. ve Baykara, A. (2009). Çocuklar ve eğitimde dışlanma. *Toplum ve Sosyal Hizmet*,20(2), 27-38.
- Burcu, E. (2007). *Türkiye’de Özürlü Birey Olma: Temel Sosyolojik Özellikleri ve Sorunları Üzerine Bir Araştırma*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Burcu, E. (2011). Türkiye’deki engelli bireylere ilişkin kültürel tanımlamalar: Ankara örneği. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 28(1), 37-54.
- Burström, B. (2010). Disability and employment: The importance of the diagnosis. *European Journal of Public Health*, 20(4), 369-373.
- Cangür, Ş. vd. (2013). Düzce ilinde bedensel ve/veya zihinsel engelli bireylere sahip ailelerin toplumsal yaşama katılımlarının karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesi. *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 3(3), 1-9.
- Cavkaytar, A. (2010). *Özel Gereksinimli Çocuğu Olan Aileler*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Craissati, D., Upala, D. B., Linda, K., Gerison, L. ve Alan, S. (2007). A Human Rights Based Approachby Education for All. UNICEF.
- Çağlar, S. (2009). *Uluslararası hukuk ve Türk hukuk sisteminde engellilerin eğitim hakkı ve devlet yükümlülükleri*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Çağlar, S. (2012). Engellilerin erişebilirlik hakkı ve Türkiye’de erişebilirlikleri. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 61(2), 541-598.

- Çat, G. ve Genç, Y. (2013). Engellilerin istihdamı ve sosyal içirme ilişkisi. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 8(1), 363-39.
- Çelebi, Y. (2003). *Zihinsel engelli çocuğa sahip ailelerle yapılan grupta psikolojik danışma ve grup rehberliğinin kaygı, depresyon ve aile yapısına etkisinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- DSÖ, (2011). *Dünya Engellilik Raporu Yönetici Özeti*. Dünya Sağlık Örgütü.
- Erçetin, Ş. ve Arifoğlu, A. (2016). Herkes için eğitim 2015 hedefleri ve Türkiye. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2, 223-246.
- Erdoğan, B. ve Köten, E. (2014). *Engelli Gençler, Sosyal Dışlanma ve İnternet*. İstanbul: İstanbul Gelişim Üniversitesi Yayınları.
- Ereş, F. ve Canaslan, A. (2017). Kaynaştırma eğitimi politikalarının değerlendirilmesine yönelik bir çalışma: Engelli öğrencilerin okul sorunları. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 553-570.
- ERG, (2011a). *Türkiye’de Kaynaştırma/Bütünleştirme Yoluyla Eğitimin Durumu*. İstanbul: Eğitim Reformu Girişimi.
- ERG, (2011b). *Türkiye’de Kaynaştırma/Bütünleştirme Yoluyla Eğitim: Politika ve Uygulama Önerileri*. İstanbul: İmak Ofset Basın Yayın.
- ERG, (2016a). *Türkiye’de Ortaöğretimde Kapsayıcı Eğitim Durum Analizi*. İstanbul: Eğitim Reformu Girişimi.
- ERG, (2016b). *Türkiye’de Kapsayıcı Eğitimi Yaygınlaştırmak için Politika Önerileri*. İstanbul: Eğitim Reformu Girişimi.
- Ersoy, Ö. A. (2010). *Özel Gereksinimi Olan Çocukların Aileleri ile Yapılan Çalışmalar*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Esen, Ç. (2003). *Okyanusun Kıyısı*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Genç, Y. (2015). Engellilerin sosyal sorunları ve beklentileri. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 35(2), 65-92.
- Goffman, E. (2014). *Damga*. Ankara: Heretik Yayıncılık.
- Gökbay, İ. Z., Ergen, A. ve Özdemir, N. (2011). Engelli bireylerin istihdamına yönelik bir vaka çalışması: Engelsiz eğitim. *Öneri*, 9(36), 1-8.
- İnan, S., Peker, C. ve Tekiner, S. (2013). Türkiye’de engellilerin durumu ve sağlık hizmet sunumuna bir bakış. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 12: 723-728.
- Kargın, T. (2004). Kaynaştırma: Tanımı, gelişimi ve ilkeleri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 5(2), 1-13.

- Karyelioğlu, S. (2002). *Zihinsel engelli çocuklara sahip ailelerde iletişim sorunları. Yüksek Lisans Tezi*. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Kaur, R. ve Harish, A. (2010). Attitudes of family members to wards mentally handicapped children and family burden. *Delhi Psychiatry Journal*, 13(1), 70-74.
- Küçükcan, B. (2012). Engelli kullanıcılar açısından kütüphane binaları ve karşılaşılan sorunlar. *Koç Üniversitesi Suna Kırac Kütüphanesi*, 161-168.
- Loreman, T., Deppeler, J. ve Harvey, D. (2005). Collaborating with colleagues. *Inclusive Education: a Practical Guide to Supporting Diversity in The Classroom*, 81-111.
- Madhumita, P. ve Abraham, G. (2004). *Handbook of Inclusive Education for Educators, Administrators and Planners: Within Walls, without Boundaries*, Sage.
- Malhotra, A. K. ve Sharma, A. (2013). A study to assess the disability impact on parents of children with mental retardation studying in special schools of delhi. *Indian J. Prev. Soc. Med*, 44(1-2), 24-27.
- MEB, (2010a). *Okullarımızda Neden Niçin Nasıl Kaynaştırma*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü.
- MEB, (2010b). *İlköğretim Okullarındaki Kaynaştırma Uygulamalarının Değerlendirilmesi*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı.
- MEB, (2013). *Bütünleştirme Kapsamında Eğitim Uygulamaları Öğretmen Kılavuz Kitabı*. Ankara: MEB Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü.
- MEB, (2019). *Millî Eğitim Bakanlığı 2019-2023 Stratejik Planı*. Milli Eğitim Bakanlığı.
- Murray, B. ve Heron, R. (2003). *Assisting Disabled Persons in Finding Employment: A Practical Guide*. Bangkok: ILO.
- Oğultürk, N. (2012). *Zihinsel engelli çocuğa sahip ailelerin, aile işlevlerini etkileyen etmenler: Çankaya Belediyesinden hizmet alan aileler üzerine bir değerlendirme. Doktora Tezi*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Orhan, S. ve Öz, C. (2012). Özürlü istihdam yöntemlerinin uygulanabilirliği üzerine bir değerlendirme. *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 3(2), 36- 48.
- Peters, S. J. (2012). *Inclusive Education: an EFA Strategy for All Children*. World Bank.
- Sandkull, O. (2005). *Strengthening Inclusive Education by Applying a Rights-Based Approach to Education Programming*. Glasgow: In ISEC Conference.
- Sart, H. (2015). Engelli çocukların eğitim hakkı: İnsan hakları çerçevesinde kaynaştırma/bütünleşme yoluyla eğitim. *Engellilik ve Ayrımcılık: Eğitimciler için Temel Metinler ve Örnek Dersler*, 93-108.

- Sart, H. Z., Ala, H., Yazlık, Ö. ve Kantaş, F. (2004). Türkiye Kaynaştırma Eğitiminde Nerede? Eğitimciye Öneriler.
- Saugeres, L. (2011). (Un) accommodating disabilities: Housing, marginalization and dependency in Australia. *Journal of Housing and the Built Environment*, 26(1), 1-15.
- SBB, (2019a). *On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023)*. Strateji ve Bütçe Başkanlığı.
- Sevim, Z. (2011). *Aileler ve özel eğitimcilerin zihinsel engelli öğrencilere bakışı (Sakarya Şehit Ali Borinli İlköğretim Okulu ve İş Okulu Örneği)*. Yüksek Lisans Tezi. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.
- Seyyar, A. (2015). *Zihinsel Engellilik Açısından Şakacı Sahabi Hz. Nuayman*. İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Stubbs, S. (2008). *Inclusive Education Where There are Few Resources*. Oslo: The Atlas Alliance Publ.
- T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı, (2004). *1. Özürlüler Şurası*, Ankara.
- Taylan, H. H. ve Barış, H. (2015). *Romanlar ve Sosyal Dışlanma*. Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları.
- Taylor, S., Peplau, L. ve Sears, D. (2008). The comparison of psychological problems of normal children. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Tekin, H. H. (2019). Engelli üniversite öğrencilerinin eğitim yaşamındaki sorunları: Konya örneği. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(2), 1531-1548.
- True, E.M., Türel, H. (2013). Yapılı çevrelerin fiziksel engelliler yönüyle kullanılabilirliği: İzmir kenti örneği. *Artium*, 1(1): 1-16.
- Türk Dil Kurumu (2005). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- UNESCO, (2005). *Guidelines for Inclusion: Ensuring Access to Education for All*, Paris.
- UNICEF, (2014). *Parents, Family and Community Participation in Inclusive Education: Webinar 13 Companion Technical Booklet*, 2014.
- Winter, E. ve O’Raw, P. (2010). Literature view of the principles and practices relating to inclusive education for children with special educational needs. *National Council for Special Education, Trim, Northern Ireland*.
- Yılmaz, V. (2015). *Engellilerin Eğitime Erişiminde Kamusal Sosyal Destek Programlarının Önemi*. İstanbul: Karekök.
- Zupanick, D. (2011). *Support and Help for Families with Intellectually Disabled*

EKLER

Ek 1. Mülakat Soruları

1. Çocuğunuzun engel durumu hakkında bilgi verir misiniz?
2. Çocuğunuzun engellilik durumu, sürekli sağlık hizmeti gerektiriyor mu?
3. Çocuğunuzun engellilik durumunun, eğitim hayatına etkileri nelerdir?
4. Çocuğunuzun engellilik durumunun arkadaşlık ilişkilerine etkileri nelerdir?
5. Çocuğunuzun engellilik durumu ile ilgili ne gibi zorluklar yaşıyorsunuz?
6. Eğitim kurumlarının engellilere yönelik ihtiyaçları karşılaması konusunda ne düşünüyorsunuz?
7. Ağrı'daki engellilere yönelik sağlık hizmetleri hakkında ne düşünüyorsunuz?
8. Ağrı'da engelli öğrencilere yönelik neler yapılmasını istersiniz?
9. Çevrenizin size olan bakışı, çocuğunuzun eğitim hayatını nasıl etkiledi?
10. Devletin engelli vatandaşlara verdiği hizmetler konusunda ne düşünüyorsunuz?
11. Ağrı'nın engelli vatandaşlar için ne gibi avantajları ya da dezavantajları bulunmaktadır?

ETİK KURUL KARARI

T.C. GÜMÜŞHANE
ÜNİVERSİTESİ
Rektörlüğü

GÜMÜŞHANE
UNIVERSITY
Rector's Office

GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ BİLİMSEL ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİĞİ KURULU

(Proje Onay Formu)

TARİH	: 2021/3 sayı ve 14/04/2021 tarihli
YER	:
ÜYELER	: Prof.Dr. GÜNAY ÇAKIR (Başkan) Prof.Dr. HASAN AYAYDIN (Üye) Prof.Dr. MÜGE YILMAZ (Üye) Prof.Dr. BAYRAM NAZIR (Üye) Prof.Dr. EKREM CENGİZ (Üye) Prof.Dr. HURİ İLYASOĞLU (Üye) Prof.Dr. FERKAN SİPAHİ (Üye)
BİLİMSEL ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİĞİ KURULU PROJE ONAY FORMU	
Projenin Adı:	İlköğretim (1.Kademe) Çağındaki Engelli Çocukların Eğitim Hayatında Karşılaştığı Zorlukların İncelenmesi
Projenin Niteliği:	Yüksek Lisans Tezi
Proje Araştırmacıları:	Muharrem ÖZDEMİR
Proje Yürütücüsünün Haberleşme Bilgileri:	

Araştırmanın Amacı:	Bu çalışmanın amacı; İlköğretim (1. Kademe) çağında eğitim gören engelli çocukların, eğitim hayatında karşılaştıkları zorlukların ortaya konmasıdır. Türkiye’de engelli bireylerin eğitim hayatından yeteri kadar yararlanmadığı bilinen bir gerçektir. Bu durum eğitim kademelerine göre değişiklik göstermekte ve ilerleyen kademelerde daha da zorlaşmaktadır. Bu çalışmada özellikle İlköğretim 1. Kademedeki engelli çocukların karşılaştığı zorluklara değinilecek olup Okul öncesi ve Ortaöğretim kademelerine de değinilecek. Böylece engelli çocuklarımız eğitim kademelerinin önceki ve sonraki aşamaları karşılaştırılarak konuya daha bütüncül bir yaklaşımla bakılması sağlanacaktır.
Araştırmanın Gereçesi:	Engelli bireyler toplumsal hayatın çoğu aşamasında birçok sorun ile karşı karşıya kalabilmektedir. Bunlar sosyal, ekonomik, eğitim vb sorunlardır. Literatür incelemelerinde engelli bireyler ve aileleri ile ilişkili olarak birçok parametrede değerlendirme yapılmış çalışmalar bulunmaktadır. Fakat İlköğretim çağında bulunan ve eğitim hayatında yaşanan zorlukların incelendiği bir çalışmaya rastlanmamıştır. Çalışma tamamlandığında ilköğretim çağındaki çocukların bu hususta karşılaştıkları zorluklar ortaya konulacak ve çözüm önerileri sunulacaktır. Bu çerçevede tez çalışmasının diğer çalışmalardan farklılaşacağı ve bundan sonra yapılacak araştırmalara da ışık tutacağı öngörülmektedir.

Araştırmanın Yöntemi:	Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden yüz yüze görüşme tekniği uygulanacaktır. Ağrı'da yaşayan İlköğretim çağında engelli çocuklara sahip olan en az 10 en fazla 20 aile bireyi ile 01.05.2021 – 01.07.2021 tarihleri arasında, yüz yüze yapılacak görüşmeler neticesinde verilerin toplanması planlanmaktadır. Görüşme yöntemiyle elde edilen verilerin analizinde betimleyici analiz tekniği kullanılacaktır. Nitel araştırmalarda verilerin nasıl analiz edileceği, araştırmacıya, veriye ve çalışmanın amacına bağlı olarak değişir. Buna bağlı olarak araştırmacı veri analiz yöntemlerinden betimsel analiz veya içerik analizlerinden birini tercih eder. Betimsel analizde özetlenen ve yorumlanan veriler içerik analizinde ayrıntılı bir biçimde analiz edilir ve betimsel analizde gözden kaçırılan kavramlar ve temalar içerik analizinde ayrıntılarla fark edilir. Bu amaçla toplanan veriler için uygun kavramlar bulunur, ardından bunlar düzenlenir ve son olarak kavramları karşılayan temalar oluşturulur Bu araştırmada verileri açıklayabilmek kavramlara ve ilişkilere ulaşabilmek amacıyla içerik analizi yapılacaktır.
Kullanılacak biyolojik, psikolojik ve teknik vb. tüm yöntemleri açıklayan etik ile ilgili özet:	Nitel araştırma tekniklerinden yüz yüze görüşme tekniği uygulanarak yapılacak mülakatlarda, katılımcıların iznine bağlı olarak ses kaydı yapılacaktır.

Gümüşhane Üniversitesi Edebiyat Fakültesi öğretim üyelerinden Sayın Dr. Öğr. Üyesi Erkan DİKİCİ'nin "İlköğretim (1.Kademe) Çağındaki Engelli Çocukların Eğitim Hayatında Karşılaştığı Zorlukların İncelenmesi" adlı projesi değerlendirilmiştir.

Proje etik açısından uygun bulunmuştur. ✓

Projenin etik açısından geliştirilmesi gerekmektedir.

Proje etik açısından uygun bulunmamıştır.

ÖZ GEÇMİŞ

1997 yılında Siirt Lisesinden mezun oldu. 2002 yılında VAN/Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünü kazandı ve 2006 yılında mezun oldu. 2008 yılında KARS/ Kafkas Üniversitesinde Tarih Bölümü Tezsiz Yüksek Lisans Programını bitirdi. 2012 yılında Anadolu Üniversitesi Sosyal Hizmet Ön Lisans programını, 2016 yılında da Atatürk Üniversitesi Sosyal Hizmet Lisans programını tamamladı. 2018 yılında Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Tarih Bölümünde Tezli Yüksek Lisansını bitirdi. 2020 yılında Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Hizmet Yönetimi Tezli Yüksek Programına kayıt yaptı.

2007-2015 yılları arasında Siirt ve Ağrı ilinde farklı liselerde Tarih Öğretmenliği yaptı. 2015 yılından beri Ağrı Merkez’de Özel Akademi Çocuk Kreş ve Gündüz Bakımevi’nin Kurucu ve Sorumlu Müdürlük görevini yürütmektedir.